

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

«Освітні процеси в Галичині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.»

Виконала: студентка 4 курсу,
групи ІАз-41

спеціальності 032 «Історія та археологія»

Кундак Надія Михайлівна

Керівник: доктор історичних наук,
професор Шологон Л.І.

Рецензент _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Законодавче забезпечення права на загальнообов’язкову початкову освіту в Галичині в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. та його практична реалізація.....	9
РОЗДІЛ 2. Підготовка фахівців у класичних та реальних гімназіях Галичини.....	37
РОЗДІЛ 3. Вища освіта в Галичині в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. та статистика щодо українських студентів у цих навчальних закладах	52
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність теми. Освітні процеси в Галичині другої половини XIX – початку XX століття становлять одну з найважливіших сторінок історії українського національно-культурного відродження. У цей період, за умови австрійської автономії Галичини, українське суспільство стикнулося з гострою боротьбою за право на освіту рідною мовою в умовах польської культурно-політичної домінації та складної національної конкуренції. Саме освіта стала одним із головних інструментів формування сучасної української нації, виховання національної свідомості, підготовки інтелігенції та створення підвалин для майбутнього державотворення.

Досліджувана тема дозволяє глибше зрозуміти механізми націотворення в умовах імперської багатонаціональної держави. Галичина стала унікальним полігоном, де українці, попри відсутність власної державності, через наполегливу боротьбу за школу, гімназії, кафедри у Львівському університеті, створення товариств («Просвіта», Руське педагогічне товариство, Наукове товариство імені Шевченка) та семінарів змогли сформувати національну еліту.

Дана проблема тема залишається актуальною в контексті сучасних викликів української освіти та національної ідентичності. Сьогодні, коли Україна відновлює та реформує систему освіти в умовах війни та європейської інтеграції, історичний досвід Галичини демонструє, наскільки важливими є освіта, національно-патріотичне виховання, роль громадських організацій і вчителів у формуванні свідомого громадянина. Багато проблем, з якими стикалися галицькі українці мають паралелі з сучасними дискусіями про зміст і

У теперішніх умовах, коли Україна відстоює своє право на історичну пам'ять і культурну спадщину, вивчення галицького освітнього досвіду набуває особливої ваги. Воно допомагає усвідомити, що національна освіта — це не лише передача знань, а й потужний чинник збереження ідентичності, формування патріотизму та забезпечення конкурентоспроможності нації в європейському цивілізаційному просторі.

Об'єктом дослідження є освітні процеси в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст.

Предметом дослідження є структура та особливості розвитку початкових, середніх і вищих навчальних закладів в Галичині в умовах політико-правової системи Габсбурзької монархії та в складних суперечностях міжнаціональних відносин.

Метою даної роботи є систематизація та висвітлення інформації з проблематики розвитку українських навчальних закладів в австрійській Галичині у визначений період.

Не претендуючи на вичерпність проблеми, авторка дипломної роботи у розв'язанні поставленої мети поставила перед собою такі **завдання**:

- розкрити законодавче забезпечення права на загальнообов'язкову початкову освіту в Галичині в другій половині XIX – початку XX ст. та його практична реалізація;

- висвітлити підготовку фахівців у класичних та реальних гімназіях Галичини;

- проаналізувати розвиток вищої освіти в Галичині в другій половині XIX – початку XX ст. та з'ясувати статистику щодо українських студентів у цих навчальних закладах;

Хронологічні рамки наукового дослідження охоплюють період другої половини XIX – початку XX ст. Нижню межу становить 1848 р. – початок «весни народів» в Австрійській імперії, що зумовила піднесення революційних рухів, які виступали за відновлення своїх національно-культурних та політичних прав у всіх куточках імперії, зокрема в Галичині. Верхньою межею є 1914 р. – початок Першої світової війни, що став переломним моментом у житті тогочасного українського суспільства і всієї Європи загалом.

Територіальні межі дослідження становлять Східну, історичну Галичину як частину провінції Габсбурзької монархії Королівство Галиції і Лодомерії (в основному, в межах Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей сучасної України), де етнічною більшістю були

русини-українці, що розгорнули активну діяльність за свої освітні права. У роботі, як правило, вживається скорочений термін Галичина, під яким, власне, розуміється історична Галичина, тобто східна частина австрійської провінції.

Стан наукової розробки проблеми. Джерела. В науковій роботі авторка використала опубліковані документи і матеріали, зокрема виданий у діаспорі «збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини» під назвою «Альманах Станіславської землі» [1–4], де міститься інформація про діяльність української гімназії у Станіславі, особливості навчального процесу, охарактеризовано постать М. Сабата тощо. Упорядкована івано-франківським дослідником І. Монолатієм «Хрестоматія з історії Коломиї» [5] містить важливі для дослідження фрагменти з розвідки Никифора Даниша про заснування гімназії в Коломиї 1861 р. та відкриття на її основі самостійної української гімназії в 1892 р. Цінну інформацію для аналізу досліджуваної теми можна почерпнути з мемуарної літератури діячів другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: одного з лідерів галицьких народовців, пізніше – Української національно-демократичної партії (УНДП) К. Левицького «Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 на підставі споминів» [7], що дає загальне уявлення про особливості розвитку суспільно-політичного і культурно-освітнього життя Галичини досліджуваного періоду. Цікаві спогади опублікували український педагог, діяч «Просвіти» С. Шах «Львів – місто моєї молодості» [8] та вчителька, письменниця, активістка жіночого руху У. Кравченко «Спогади учительки» [6].

Історіографія. Розвиток українського шкільництва в Галичині у 1848–1914 рр., зважаючи на свою актуальність, викликав інтерес серед дослідників та є об'єктом вивчення в сучасній українській історіографії. Перші розвідки з досліджуваної проблематики вийшли друком ще в дорадянський період, до 1939 р. авторства В. Гнатюка [19], М. Возняка [16]. У радянській літературі обрана тема практично не досліджувалася, бо все українське офіційно вважалося «буржуазним націоналізмом», антинародним і т. п., не цікавило тодішніх істориків, зайнятих у більшості дослідженнями комуністичного,

робітничого і селянського рухів. У діаспорній історіографії тематику українського шкільництва в австрійський період досліджували Т. Мацьків[44] та М. Ломацький [41]. Найбільший інтерес до вивчення даної проблематики проявили сучасні українські науковці. Так, боротьбу за відкриття початкових та середніх навчальних закладів у Галичині в 60 рр. XIX – на початку XX ст. висвітлювала Г. Ріккарді [50]. Авторка на основі вивчення різноманітних джерел подала кількість україномовних закладів освіти в Галичині перед початком Першої світової війни: п'ять гімназій, 10 шкіл, створених приватними особами чи товариствами, та приблизно 3000 початкових або т. зв. народних шкіл. Львівська дослідниця Н. Мисак [46; 47] детально проаналізувала роль вищих закладів освіти у формуванні нового покоління галицько-української інтелігенції наприкінці XIX – на початку XX ст. Зокрема, вона наводить зразки статистичних таблиць, що стосуються кількості предметів за мовою викладання, професорського складу Львівського університету, описує умови життя студентської молоді тощо. Значний внесок у розробку даної проблематики належить професорці Карпатського національного університету ім. В. Стефаника Л. Шологон [26; 66; 67; 68], що зосередила свою увагу на вивчення діяльності педагогічних організацій і товариств австрійської Галичини. Матеріальне забезпечення вчителів початкових шкіл у галицькому селі детально описує М. Галів [17]. Автор зауважує, що соціальне становище сільського вчителя дещо покращилося у другій половині XIX століття, однак якщо порівнювати грошове забезпечення міських та сільських педагогів, то в останніх воно було у півтора рази меншим. Дослідниця О. Дрогобицька у своїй монографії [28] характеризує повсякденне життя, звичаї та традиції сільських вчителів краю. Авторство одного з найновіших досліджень про вчителів народних шкіл Галичини другої половини XIX – початку XX ст. належить львівській дослідниці А. Вараниці [82]. Цікаву інформацію щодо процесу формування національної школи в краї, основні труднощі в розвитку української шкільної освіти в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст. можна почерпнути із статті С. Гелея [18]. Чимало досліджень висвітлювали

окремі аспекти досліджуваної теми в контексті аналізу різних проблем з історії Галичини та української освіти. Так, І. Дейчаківський [25] написав книгу про історію першої української гімназії у Станіславові, сьогодні – це ліцей ім. Миколи Сабата. М. Кочержук [30] присвятила свою працю покутській «Alma mater» – Коломийській українській гімназії, у якій подала відомості про історію її заснування і діяльності, відомих викладачів та учнів. Історикиня І. Курляк висвітлює умови виникнення та розвитку українських класичних закладів освіти на західноукраїнських землях у досліджуваний період, особливості їх організації [36; 37]. Розгорнутий аналіз функціонування австрійської системи освіти зробив С. Пахолків [48]. У своїй праці автор акцентує увагу на малодосліджених аспектах діяльності української інтелігенції у Габсбурзькій Галичині, зокрема охарактеризував систему дотримання дисципліни у школах, шкільні уніформи, соціологічний портрет типового гімназиста тощо.

Про українське студентство та його роль у національно-культурному відродженні Галичини писали І. Гурак [23; 24], В. Качмар [31]. Освітня політика австрійських урядів знайшла своє відображення у працях Г. Бзунько [10], Л. Ілина [27], М. Титової [62].

Важливий доробок у висвітленні розвитку шкільної справи в Галичині у кінці XIX – на початку XX ст. належить івано-франківській дослідниці В. Стинській [56; 57; 58; 59]. Загалом історії розвитку української шкільної справи в Галичині у 1848– 1914 рр. присвячена досить велика кількість праць, що висвітлюють різні аспекти досліджуваної проблематики, але комплексно в дипломній роботі це питання досі не ставилося. Водночас використання здобутків кращих методистів з історії допомагають застосовувати отримані результати на практиці.

Методологічну основу дослідження формують фундаментальні принципи історизму, об'єктивності, науковості, всебічності, системності та достовірності. Розв'язання поставлених завдань забезпечено комплексним застосуванням низки методів: історичного, ретроспективного, логічного,

порівняльного, структурно-системного, а також проблемно-тематичного, аналітичного, соціологічного та описового.

Наукова новизна роботи полягає у здійсненні комплексної спроби аналізу та характеристики еволюції українського шкільництва на основі залучення репрезентативної джерельної бази та сучасного наукового доробку, із визначенням перспектив практичного впровадження отриманих результатів у майбутніх розвідках.

Практична цінність отриманих результатів визначається можливістю їх інтеграції у навчальний процес вищої школи (зокрема, при підготовці лекційних курсів та семінарських занять), а також у подальших тематичних дослідженнях.

Структура дослідження: робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (85 найменувань) та додатки.

РОЗДІЛ 1. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВУ ПОЧАТКОВУ ОСВІТУ В ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТА ЙОГО ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

ХІХ століття в історії України стало часом інтенсивного національно-культурного відродження української нації. Шкільництво, як один із найважливіших елементів цього процесу, перебувало в прямій залежності від соціально-економічних і політичних умов, у яких опинився український народ. Тому комплексне дослідження розвитку освіти в Галичині протягом 1848–1914 років неможливе без глибокого аналізу історичних передумов, законодавчої бази та особливостей суспільно-політичного розвитку краю в зазначений період.

Після першого поділу Речі Посполитої у 1772 році, здійсненого Пруссією, Австрією та Росією, українські землі Галичини увійшли до складу Австрійської імперії під владою династії Габсбургів. Територія отримала офіційну назву «Королівство Галіції і Лодомерії з великим князівством Краківським і князівствами Освенцимським і Заторським». Адміністративним центром провінції став Львів. Умовно Галичину поділяли на Східну (історично українську) та Західну (переважно польську) частини. Для польської політичної еліти, яка протягом століть намагалася поширити свій вплив на українські землі, таке адміністративне об'єднання було вигідним, оскільки давало формальні підстави розглядати всю Галичину як свою історичну територію [75, с.32].

У 1867 році внаслідок конституційних реформ Австрійська та Угорська частини імперії об'єдналися в двоєдину Австро-Угорську монархію — одну з найбільших і багатонаціональних держав тогочасної Європи. Щоб утримувати контроль над різноманітним етнічним складом населення, імперська влада активно застосовувала принцип «поділяй і володарюй», зокрема через зміну адміністративних кордонів, стимулювання міграційних процесів та підтримку одних національних груп проти інших.

Згідно з даними перепису населення 1880 року, на території Галичини проживало 5 938 460 осіб. Польською мовою розмовляло 51,5 % населення, «руською» (українською) — 42,9 %, німецькою — 5,4 %. До 1900 року кількість населення зросла до 7 315 939 осіб. При цьому частка українців дещо зменшилася (до 42,1 %), тоді як частка поляків зросла до 54,4 %. Водночас у Східній Галичині українці становили переважну більшість — 63,2 %, а поляки — лише 32,6 % [10, с.46].

Переписи населення в Габсбурзькій монархії мали суттєві недоліки. У графі «національність» не існувало, а етнічну приналежність визначали за мовою повсякденного спілкування та віросповіданням. Русини-українці традиційно були греко-католиками, а поляки — римо-католиками. Історичні джерела свідчать про систематичне заниження чисельності українського населення під час переписів. Такі маніпуляції мали на меті зменшити політичний і культурний вплив українців у краї [10, с.47].

Взаємовідносини держави й суспільства в Австро-Угорщині регулювалися так званою Грудневою конституцією 1867 року. Згідно з нею, усі народи імперії отримували формально рівні права, зокрема право на збереження та розвиток рідної мови в освіті та адміністративній сфері. Однак на практиці проголошені права часто залишалися лише на папері. Провідні українські діячі того часу неодноразово вказували, що національним меншинам або не надавали достатніх можливостей для розвитку мови й культури, або робили символічні поступки «для видимості» [15, с.48].

Після конституційних реформ 1860–1870-х років домінуючі позиції в Галичині здобули поляки, які користувалися активною підтримкою віденського уряду. Куріальна (станово-майнова) система виборів до Галицького крайового сейму, призначення поляків на ключові адміністративні посади — усе це суттєво обмежувало можливості українців для національно-культурного розвитку. Українці опинилися в парадоксальній ситуації: на власній етнічній території, де в Східній Галичині вони становили абсолютну більшість, вони були позбавлені реального впливу на політичні та культурні процеси. Польська

еліта розглядала Галичину як свою споконвічну землю, а українців — як «неісторичний народ» [75, с.37].

Яскравим прикладом такої політики був діяльність польського політика Агенора Голуховського, який обіймав посади міністра внутрішніх справ і намісника Галичини. Він майстерно використовував адміністративні важелі для витіснення українців із владних структур і заміщення їх поляками.

Політика віденського уряду щодо Галичини у другій половині ХІХ століття характеризувалася певною децентралізацією. Важливим її проявом стало створення Галицького крайового сейму, який отримав широкі повноваження в питаннях освіти, культури, церкви та місцевого бюджету. Виконавчим органом сейму був Крайовий відділ, у якому українське представництво було мінімальним (лише один член і один заступник), тоді як усі ключові посади займали поляки. Таким чином, управління найважливішими сферами суспільного життя краю зосередилося в польських руках [27, с.81].

Економіка Галичини залишалася слаборозвиненою і мала переважно аграрно-сировинний характер. Австрійська влада розглядала край насамперед як постачальника дешевої сировини та ринків збуту для промислових товарів. Заробітна плата в Галичині була однією з найнижчих в імперії, а надлишок робочої сили — одним із найбільших. Це спричинило масову еміграцію українського селянства, особливо з 1890-х років, переважно до Північної і Південної Америки. Водночас відбувалося швидке зростання міського населення. Найбільшим містом залишався Львів, у якому на початку ХХ століття проживало близько 206 тисяч мешканців. Загалом у Галичині налічувалося 92 міста і містечка, які, однак, не перетворилися на потужні промислові центри і залишалися переважно торговельними осередками [75, с. 17 - 18].

На зламі ХІХ–ХХ століть у краї розпочалася концентрація промислового виробництва та утворення монополістичних об'єднань. Найбільший вплив у нафтовій, деревообробній та хімічній промисловості здобули великі товариства, такі як «Галицько-Карпатське товариство», «Галичина», «Мундус» та «Сольва».

Важливим позитивним явищем кінця XIX — початку XX століття став активний розвиток кооперативного руху серед українського селянства. За підтримки греко-католицького духовенства, зокрема митрополита Андрея Шептицького, у Східній Галичині виникли численні споживчі, кредитні, заготівельно-збутові та інші кооперативи. Найвідомішими серед них були «Народна торгівля», «Маслосоюз» і «Сільський господар». Кооперативи не лише захищали економічні інтереси селян, але й активно сприяли культурно-освітній роботі, фінансували відкриття українських шкіл, читалень і бібліотек [78, с.186].

Незважаючи на окремі позитивні зрушення, загальний занедбаний стан економіки негативно позначився на розвитку освіти та культури краю. У 1867 році у Львові була створена Крайова шкільна рада — головний орган управління шкільництвом у Галичині. Її повноваження спочатку були досить обмеженими, і лише у 1907 році рада отримала право пропонувати кандидатів на керівні посади в освіті, затверджувати підручники та контролювати шкільні справи. Через переважання в її складі польських представників Крайова шкільна рада проводила політику полонізації освіти. Яскравим свідченням цього є те, що за перший рік її діяльності кількість українських шкіл зменшилася більш ніж удвічі — з 1293 до 572 [42, с.144].

Така дискримінаційна політика в освітній сфері, а також постійне обмеження політичних прав українців спричинили нове піднесення національно-культурного руху і водночас загострили польсько-українські відносини. Часткова спроба нормалізації відбулася у 1890 році з проголошенням так званої «нової ери» — польсько-української угоди. Українські народовці зобов'язалися не вимагати автономії для Східної Галичини, а поляки натомість обіцяли поступки в національно-культурній сфері, зокрема в питаннях освіти. Однак більшість цих обіцянок залишилися невиконаними або були реалізовані лише частково.

Незважаючи на обмеженість результатів, «нова ера» принесла певні здобутки: український фонетичний правопис отримав офіційний статус, було

відкрито українську гімназію в Коломиї (другу після Львівської академічної), створено кафедру історії України у Львівському університеті. Утім, ці поступки були мінімальними і мали на меті, насамперед, послабити український національний рух [55, с.432].

У 1894 році «нова ера» фактично завершилася, продемонструвавши глибину польсько-українського конфлікту, в основі якого лежала боротьба за контроль над територією. Галицькі українці вважали Східну Галичину своєю етнічною землею, посилаючись на абсолютну чисельну перевагу українського населення. Поляки ж апелювали до історичного права, посилаючись на багатовікове перебування краю у складі Речі Посполитої.

Не досягнувши бажаних результатів парламентським шляхом, українська студентська молодь Львівського університету вдалася до більш радикальних форм боротьби за створення окремого українського вищого навчального закладу. Питання українського університету стало одним із центральних у національно-культурній боротьбі галицьких українців у 1848–1914 роках і залишалося невирішеним аж до Першої світової війни через жорсткий опір польської сторони.

Розвитку національної свідомості перешкоджала також відсутність політичної єдності в українському таборі. Частина населення підтримувала москвофільські організації (Русска народна партія), інші займали угодовську позицію щодо поляків (Католицько-руський народний союз, згодом — Християнсько-суспільна партія). Однак більшість українських політичних сил — Українська національно-демократична партія (УНДП), Українська радикальна партія (УРП) та Українська соціал-демократична партія (УСДП) — орієнтувалися на створення незалежної соборної Української держави [35, с.78].

На межі XIX–XX століть провідна роль у національному русі перейшла до нового покоління української інтелігенції, яка відкрито відстоювала ідею національно-державної самостійності. Одним із перших, хто теоретично обґрунтував цю позицію, став Юліан Бачинський у своїй праці «Україна

irredenta» (1895). Студентські зібрання неодноразово підкреслювали, що повноцінний розвиток української нації можливий лише за умови власної державності. Таким чином, у галицько-українському суспільстві спостерігалося помітне зростання національної самосвідомості, що стало важливим етапом у формуванні модерної української нації [23, с.74].

Значну роль у цьому процесі відіграло Наукове товариство імені Тараса Шевченка (до 1892 року — Літературне товариство), яке під керівництвом Михайла Грушевського перетворилося на головний центр української науки й культури. Сюди переїхали або активно співпрацювали багато діячів з Наддніпрянської України, які зазнавали переслідувань з боку російської влади після Валуєвського циркуляру 1863 року та Емського указу 1876 року. Саме завдяки цьому австрійську Галичину в останній третині XIX століття почали називати «Українським П'ємонтом» — центром загальноукраїнського національного відродження.

Не менш важливе місце в національно-культурному житті посідало товариство «Просвіта», яке займалося виданням української літератури, відкриттям читалень, бібліотек, театрів, музеїв і шкіл. «Просвіту» справедливо вважають «матір'ю» українських товариств і однією з найвпливовіших інституцій модерного націотворення. Серед інших важливих організацій варто згадати «Руське (Українське) педагогічне товариство» («Рідна школа»), спортивно-патріотичне товариство «Січ» та інші.

Система освіти в Австро-Угорській імперії регулювалася як загальнодержавними, так і крайовими законами, які часто суперечили один одному. Основними нормативними актами, що визначали функціонування народних шкіл у Галичині, були державний закон від 14 травня 1869 року та низка крайових постанов 1867–1909 років. Вони регулювали мету освіти, мовне питання, затвердження підручників, структуру школи та управління освітніми закладами [58, с.48 – 49].

Середні школи (гімназії та реальні школи) діяли на підставі загальноімперських і місцевих нормативних документів 1849, 1867, 1899 та

1909 років. Професійні школи керувалися наказом 1895 року. Вищі навчальні заклади перебували під безпосереднім управлінням Крайового відділу і мали значну внутрішню автономію, хоча й зберігали переважно польський характер [42, с.144].

Аналіз нормативно-правової бази свідчить, що крайові закони Галичини здебільшого суперечили загальнодержавному законодавству Австро-Угорської імперії, що створювало значну плутанину та хаос у всій системі шкільництва. Про цю проблему влучно висловився відомий український політичний діяч і публіцист В'ячеслав Будзиновський: «Є в наших краєвих законах шкільних постанови, переступаючі надану краєви державою компетенцію або прямо суперечні з постановами законів державних» [58, с. 49].

Подібну оцінку вміщено й на сторінках часопису «Промінь»: «Оба закони повинні згаджатись в своїх приписах, бо закон шкільний краєвий мусить опиратись на законі державнім і єсть властиво його доповненєм. Тимчасом межі ними заходить велика ріжниця в понятю ціли і задачі, яку школа народна має сповнити» [58, с. 49].

Глибоку характеристику галицькому законодавству дав дослідник Б. Ступарик, який зазначав, що польська влада, готуючи та видаючи крайові закони, свідомо намагалася максимально обмежити освітні права українського населення. Він підкреслював, що вся організаційна структура галицької школи була запозичена від німців: навчальні плани, інструкції, методика викладання та підручники створювалися за німецьким зразком. Педагогічна система орієнтувалася на німецький тип мислення та темперамент, при цьому зовсім не враховувалися етнічні, культурні та психологічні особливості місцевого, переважно українського, населення краю [60, с. 81–82].

Ці критичні оцінки повністю підтверджуються результатами аналізу нормативних документів. Зокрема, якщо державний закон від 14 травня 1869 р. акцентував увагу на загальноосвітній підготовці учнів народних шкіл, то галицькі крайові закони від 2 лютого 1885 р. та 23 травня 1895 р. передбачали обов'язкове викладання учням значної кількості фахових (професійно

орієнтованих) відомостей. Такий підхід став одним із головних недоліків галицького народного шкільництва. Як зазначалося в брошурі, виданій у Львові 1909 року, перевантаження навчального плану численними дисциплінами призводило до того, що дитина, закінчивши народну школу, «по двох-трьох роках забуває читати, писати, а вже про 50 рахунки або інші відомости і бесіди нема» [58, с. 50].

Різку критику такої системи висловив Іван Франко, який констатував, що «з тих дітей, котрі вступають у нас до школи народної, ледве двадцята часть вийде зі школи, вмючи читати, а ледве тридцята часть навчиться яко-тако читати й писати» [64, с. 112].

З одного боку, подібні вади були характерні для всього галицького шкільництва загалом. На сторінках «Променя» підкреслювалося, що таке розуміння завдань народної школи породжує «фальшиву систему шкільну, що як чорна змора тяжить на цілім шкільництві». Ця система «убиває в самім зароді всякі самостійні пориви мисли, зупиняє всяке ублагородненє людей... робить з мучеників бездушні машини, котрих працю ви хіснувати може на свій ужиток перший ліпший пройдисвіт» [58, с. 50].

З іншого боку, найгостріше негативні наслідки такої політики відчували саме українські діти, які переважно навчалися в сільських початкових школах. Українські педагоги з гіркотою констатували, що «ціль народної початкової школи у нас зовсім схиблена і не відповідає вимогам, які їй ставляє не кажемо вже державний, але навіть краєвий закон». Наслідки цього «схиблення» були подвійно руйнівними: по-перше, діти не отримували елементарної базової освіти; по-друге, сільським дітям штучно перекривався шлях до подальшого навчання у фахових і середніх школах [49, с. 112].

Не менш суперечливою була мовна політика в освіті Галичини. Стаття XIX державного закону від 21 грудня 1867 р. проголошувала, що в багатонаціональних землях навчальні заклади повинні організовуватися таким чином, «щоби кожда з сих народностей без примусу до науки другої краєвої мови, одержала змогу образования в рідній мові» [7, с. 253]. Однак крайовий

закон «Про мову навчання у народних і середніх школах Галичини» від 22 червня 1867 р., навпаки, закріплював пріоритет польської мови як мови викладання. Попри те, що цей закон суперечив як імперській Конституції, так і державному законодавству, жодних змін для його узгодження внесено не було [58, с. 52].

Українські публіцисти рішуче протестували проти спроб польської влади обмежити право українських дітей на навчання рідною мовою. У брошурі, виданій накладом В. Бачинського 1909 року, підкреслювалося: «...сто разів більший гріх учити сі діти всіх предметів в чужій мові, значить: заводити в школі як викладову мову таку, якої діти не уживають, якої не розуміють» [58, с. 52].

Степан Баран, відомий галицький політик і публіцист, пояснював таку законодавчу неузгодженість тим, що стаття XIX мала лише декларативний характер, оскільки не існувало механізмів і законів, які б перетворили ці декларації на реальну практику [40, с. 18].

Спробою компромісу стало створення утравквістичних (двомовних) шкіл, у яких частина предметів викладалася рідною мовою, а інша — польською. Однак на практиці утравквізм не забезпечував справжньої рівності, а виступав витонченою формою прихованого полонізаційного тиску. Польська адміністрація розглядала утравквістичні школи як перехідний етап до повної ліквідації національних українських шкіл і активно насаджувала їх навіть у місцевостях з однорідним українським населенням. Українською мовою в таких школах викладали лише обмежену кількість предметів — мову, малювання, співи та фізичне виховання [22, с.17].

Якщо у 1890 р. в Галичині налічувалося 152 утравквістичні школи, то до 1900 р. їх кількість зросла до 231. У 1903–1904 рр. була здійснена спроба законодавчо закріпити статус утравквізму [22, с. 19].

Проти політики насадження утравквістичних шкіл виступали не лише українські, а й окремі польські громадські діячі, організації та преса. Зокрема, польський історик і політик, намісник Галичини Міхал Бобжинський заявляв:

«Ми все виступали в обороні засади, що правом кожної людини є вчитися рідній мові. Нам повинно найбільше залежати на цьому, щоби уникнути підозрінь, що там, де маємо можливість реалізувати цю засаду у відношенні до інших, то цьому противимося» [74, s. 164].

Проте всі аргументи на захист національної школи виявилися неефективними. У 1909 році Міністерство віросповідань і освіти (МВО) затвердило план утравістичної гімназії, що фактично призвело до подальшого пониження статусу української мови в навчальних закладах Галичини [27, с. 95–96].

В. Верига, характеризуючи стан навчання в утравістичній семінарії в Заліщиках, зокрема, вказував, що протягом перших п'яти років її існування «утравізм був зведений до нуля і перетворений був радше у глузування з української мови та з десятків української молоді, яка відвідувала цю школу» [14, с. 44]. Дослідник згадував, що більшість предметів викладалася польською мовою, а українська мова, навіть як окремий предмет, перебувала в пониженому становищі. При цьому, як він зазначав, «ніхто не вимагав її знання». З історії України вивчалися лише ті моменти, які торкалися історії Польщі. Українську мову використовували лише «для дотримання формального закону». Унаслідок цього «школа, яка згідно з законом була утравістичною, перетворилася в польську школу...» [14, с. 44–45].

Наприкінці XIX століття розпорядженням Крайової шкільної ради (КШР) від 7 березня 1893 р. (ч. 1741), виданим на основі розпорядження Міністерства віровизнань і освіти (МВО) від 13 січня 1893 р. (ч. 489), було запроваджено поділ початкових шкіл на два типи: нижчі (у селах та містечках), призначені для дітей соціальних низів, і вищі (у містах), розраховані на вихідців із заможних сімей [58, с. 52].

Формально таке розпорядження стосувалося також польського населення. Однак українські народні школи здебільшого функціонували саме в сільській місцевості. «Вище організовані народні школи були по містах і майже всі були

в польських руках» [15, с. 121]. Таким чином, згадане розпорядження було спрямоване насамперед проти українських школярів.

Про наслідки цієї постанови влучно висловився Є. Олесницький: «Через сей двотиповий устрій шкільництва народного загороджена або дуже значно утруднена для селянських дітей можливість учащати до шкіл середніх» [40, 2]. Посол пояснював свої міркування такими аргументами: термін навчання у трьох класах сільської школи становив 6 років. Її закінчення давало право переходу лише в 3-й клас міської школи вищого типу. Оскільки базовою вимогою для вступу до середньої школи були 4 класи школи вищого типу, то для здобуття цього права учень сільського закладу витрачав 8 років. За цей час він переростав вступний вік, тобто втрачав можливість отримати середню освіту [38, с.222].

Слід додати, що, за словами галицького просвітнього та громадського діяча Л. Ясінчука, «наслідком перепон у творенні більшокласових шкіл на селі, навіть при великому числі дітвори в шкільному віці, сільські діти не могли добитися становищ, хоча би нижчої державної служби (возних, листарів, залізничників і т. п.)» [71, с.10].

Подібне становище викликало серйозне занепокоєння українського суспільства. Йшлося не просто про можливість для українських дітей продовжувати навчання у вищих ланках освіти. По суті, під загрозою опинилося формування української інтелігенції. Саме тому на сторінках часопису «Промінь» можна було знайти чіткий аналіз ситуації, що склалася наприкінці XIX – на початку XX ст. щодо різних типів шкіл: «Кожний з тих типів має окремі пляни наукові, котрі так суть уладжені, щоби о скільки можності як найбільше утруднити дитині перехід зі школи низшого типу до висшого, а передовсім до школи середньої. Видано також для шкіл сільських окремі підручники, щоби дітвори сільська борони Боже не понюхала того, чого вчить ся молодіж по містах» [58, с. 53].

Навчальні плани, введені розпорядженням КШР від 7 березня 1893 р. (ч. 1741), зобов'язували педагогів навчати учнів другої крайової мови (в

українських школах — польської) так, щоб діти «на висших степенях дійшли в тій мові до такої самої вправи, яку мають в рідній мові» [58, 35]. Це свідчить про постійні спроби КШР надати польській мові фактичне значення державної мови.

Щоб не допустити сільських дітей до міських шкіл, влада під виглядом удосконалення програм кілька разів скорочувала обсяг навчання в школах сільського типу. 27 червня 1906 р. КШР видала спеціальне розпорядження, яким обмежувався доступ дітей із сіл до міських шкіл [37, с. 51]. Воно формально стосувалося всієї системи шкільництва, проте не слід забувати, що в селах переважно проживали українці, тобто це обмеження спрямовувалося насамперед проти них.

Про наслідки цього розпорядження писала газета «Руслан»: «Сей розпорядок відіб'ється доволі некорисно на нашій руській молодіжи, котра по селах не має чотири- і більше-класових шкіл, отже не має нагоди підготувати ся до переходу з народної до середньої школи» [60, с. 84].

Для розв'язання цієї проблеми автори часопису «Руслан» пропонували організувати підготовчі курси в селах, а також домагатися створення дво-, три- і чотирикласних шкіл на підставі крайового закону від 23 травня 1895 р. [60, с. 85]. Згідно із законом від 26 червня 1899 р., безпосереднє управління народними школами переходило до компетенції не КШР, а Окружної шкільної ради (ОШР). Однак КШР зберегла за собою значні повноваження. Зокрема, до її компетенції належало заснування та закриття публічних шкіл, курсів, а також приватних навчальних закладів; визначення мови викладання в державних народних школах; призначення вчителів на постійну посаду, підвищення їм заробітної плати, встановлення розміру пенсії тощо [58, 53].

Розпорядженням КШР від 8 червня 1909 р. (ч. 27.421) було введено регулямін для галицьких народних і виділових шкіл, який передбачав деякі зміни в методиці та правилах шкільної практики цих закладів. Зокрема, регуляміном встановлювався порядок відкриття приватних шкіл. Для цього необхідно було подати кваліфікаційні свідоцтва настоятеля і вчителів,

свідоцтва про їхню моральність, а також навчальний план з обов'язковим курсом релігії тощо. При цьому приватні та державні школи мали користуватися однаковими навчальними планами, релігійними приписами та підручниками [58, с. 54].

Згідно з регуляміном, створювати приватну школу дозволялося кожному, хто «викаже ся потрібним до того уздібненем». Це положення суперечило §70 державного закону від 14 травня 1869 р., оскільки від засновників приватних закладів вимагалася відповідна фахова освіта. Такі розбіжності були б неможливі, якби «шкільні власти придержували ся строго обов'язуючих тепер законів і виконували законні приписи безсторонно» [40, с. 17].

Отже, аналіз змісту державних та крайових законів свідчить про їхнє різне й суперечливе формулювання основних положень, що вносило плутанину в усю систему освіти: у Відні приймали одні закони, а в Галичині — інші, часто полярно протилежні. Причинами такого стану, як зазначалося у часописі «Промінь», було, по-перше, те, що «головна підвалина просвіти с. є. шкільництво народне, стоїть на вельми нужденній і низькій степені», оскільки «адміністрацію краю, всякі впливові становища, враз з гегемонією політичною держить в своїх руках одна кліка, котра не уміє і не хоче піклуватись щиро культурними потребами краю»; а по-друге — «байдужість цілої суспільності, котра зовсім не інтересує ся справами публичного вихованя. Тисячі батьків посилають свої діти до школи, але жоден з них немає точного виображеня о системі нинішнього шкільництва» [58, с.55].

Як зауважив галицький педагог І. Юцишин, «теперішна народня школа се правдивий глум над правом й рівностию чоловіка, заспокоює бодай національні почуваня польського народа, але аж ніяк не відповідає законним сподіванням народу українського» [70, с. 23].

Подібна ситуація склалася й у законодавчій базі всієї системи шкільництва, включно із середніми навчальними закладами. Діяльність класичних гімназій і реальних шкіл краю базувалася на «Організаційному нарисі гімназій і реальних шкіл Австрії» (1849), згідно з яким поряд із

державними (які в Галичині до Першої світової війни були виключно чоловічими) дозволялося відкривати приватні середні школи з українською мовою викладання. Керівництво державними середніми школами здійснювала шкільна влада у складі директора закладу, КШР і міністра освіти. Управління приватними школами належало засновнику та директору, тоді як на КШР покладалися обов'язки нагляду за їхньою діяльністю [68, с.88].

Діяльність приватних гімназій регулювалося окремим цісарським розпорядженням (*Kaiserliche Verordnung*) від 27 червня 1850 р. Діяльність реальних шкіл базувалася на законі, прийнятому Крайовим сеймом 21 грудня 1867 р., згідно з яким завдання реальних шкіл обмежувалися загально-фаховою підготовкою; у навчальний план вводилися давні мови та історико-географічні відомості; кількість класів збільшувалася до семи [58, с. 55].

На підставі цієї постанови Галицький сейм затвердив «Закон про галицькі реальні школи», який набув чинності 24 серпня 1899 р. Цей закон визначав повноваження КШР щодо реальних шкіл: контроль за навчальною діяльністю приватних закладів і право на їх закриття у разі невідповідності статуту та навчального плану загальноприйнятим нормам; внесення до міністерства освіти пропозицій щодо надання школам прав прилюдності, призначення чи усунення викладачів тощо [30, с. 182–183].

Розвиток професійного шкільництва в краї регламентувався розпорядженням від 9 січня 1895 р. та статутами відповідних навчальних закладів. Згідно з ними, школи підпорядковувалися Міністерству віровизнань і освіти, яке здійснювало нагляд через Намісництво та інспекційні органи. Функцію внутрішнього контролю виконував шкільний відділ [60, с. 85].

До повноважень МВО щодо торгових шкіл належало утворення відділів і спеціальних курсів, їх методично-дидактичне забезпечення, призначення директора і вчителів (на пропозицію КШР), а також зміна статуту й навчального плану [58, с. 56]. На підставі закону МВО від 9 травня 1907 р. в Галичині було створено окрему секцію для торговельних і промислових шкіл. Це надало КШР право управління та нагляду за професійними навчальними

зкладами [58, с.56]. Більш детальних приписів, які б чітко врегулювали права КШР щодо шкіл цієї категорії, не існувало. Керівництво здійснювалося за аналогією з принципами нагляду держави за приватними закладами, викладеними в цісарському розпорядженні від 27 червня 1850 р.

Точніше було врегульовано нагляд і управління додатковими промисловими школами, які утримувалися переважно за рахунок крайового фонду. На підставі розпорядження від 24 травня 1898 р. КШР у додаткових промислових школах мала такі права: затвердження і зміни статуту кожної школи, виданого Крайовим віділом; перевірка виконання навчальної програми; видача дозволу на призначення вчителів тощо [60, с. 87–88].

Функцію внутрішнього контролю за школами здійснювала шкільна рада, рішення якої або відразу набували чинності, або після внесення поправок Крайовим віділом

Управління крайовими державними школами можна розглянути на прикладі Коломийської гончарської школи. Нагляд за нею здійснював Крайовий віділ разом із крайовою комісією з промислових питань, а місцевий нагляд — шкільний комітет, до складу якого входили куратор школи, делегат Коломийської повітової ради, делегат Ради гміни м. Коломій, делегат місцевого Товариства гончарів та керівник школи [18, с. 62]. Завданням шкільного комітету було підтримання зв'язків між школою і громадськістю, проведення ревізій, подання до Крайового віділу пропозицій щодо призначення працівників школи, встановлення розміру їхньої заробітної плати, а також затвердження рішень про відрахування учнів на підставі пропозицій керівника закладу [18, с. 63].

Важливу роль відігравали учительські семінарії, які діяли на основі «Статуту організаційного», прийнятого у 1874 р. і доповненого в 1886, 1890 та 1907 рр., а також крайових шкільних законів від 2 лютого 1885 р. і 23 травня 1895 р. [58, с. 57].

Керівництво вищих шкіл не підпорядковувалося КШР. Найвищою інстанцією в системі управління, наприклад, рільничої академії в Дублянах, був

Крайовий виділ, який затверджував межі управління Кураторії, призначав ад'юнктів, асистентів і доцентів, давав розпорядження щодо фінансування закладу в межах кошторису, вирішував питання про непередбачені потреби [10, с. 74].

Функцію внутрішнього керівництва школою виконував директор. Про управління навчальним закладом він звітував Крайовому виділові, про всі інші питання — шкільній Кураторії, яка здійснювала безпосередній нагляд за школою. Завданням Кураторії було складання річного бюджету видатків на школу й подання його на розгляд Крайовому виділові; призначення ад'юнктів, асистентів і доцентів на посаду директора за підтвердженням Крайового виділу; затвердження планів лекцій через колегіум професорів; прийняття рішень у виняткових випадках тощо [58, с.57].

Політехнічною школою (ПШ) керував професорський колектив, завданням якого був контроль над навчальним процесом та дисципліною. Очолював ПШ ректор, який обирався терміном на один рік. Він представляв школу в усіх зовнішніх стосунках, головував на засіданнях професорського колективу, згідно з регламентом керував нарадами та виконував їхні рішення [12, с.209].

Для безпосереднього керівництва факультетськими справами професорський колектив обирав на кожному факультеті декана. Кандидатури затверджувало Міністерство віровизнань і освіти. Декан повинен був розглядати і засвідчувати кваліфікацію учнів, які претендували стати звичайними чи надзвичайними слухачами; стежити за успішністю та дисципліною учнів, надавати їм необхідні поради й вказівки; розглядати прохання звичайних слухачів про звільнення від оплати за навчання й лабораторних зборів; наглядати за курсовими екзаменами й головувати на першому державному іспиті; готувати пропозиції щодо навчальних планів [12, с. 209 – 210].

Система галицького шкільництва будувалася на основі австро-угорського Державного шкільного закону, прийнятого 14 травня 1869 р., який

регламентував діяльність народних і середніх шкіл, визначав зміст освіти, акцентував увагу на організаційно-правових засадах шкільництва, передбачав створення спеціальних закладів для підготовки педагогічних кадрів та інших фахівців, а також запроваджував обов'язкову безплатну початкову освіту. Майже за півстоліття існування цей Закон значно застарів і потребував суттєвого доопрацювання. Ще у 1906 р. галицький педагог О. Іванчук констатував, що «однакові, накинені з гори пляни й вимоги що до науки й іспитів для всіх країв і народів у практиці несправедливі тому, що в поодиноких краях мусять бути спеціальні вимоги супроти кожної школи з огляду на расові і національні різниці, на обставини краю і народу, його культурні і економічні потреби й засоби» [58, с. 58].

З огляду на нагальну потребу створення нового шкільного закону зі своїми пропозиціями виступив відомий галицький педагог і освітній діяч І. Юцишин, активний член товариства «Взаємна поміч українського вчительства». На загальних зборах товариства в березні 1913 р. він представив проект нового шкільного устрою. І. Юцишин обґрунтовував такі основні принципи організації освіти.

Основною ланкою освіти І. Юцишин вважав восьмирічні народні школи. Їхні випускники мали право продовжувати навчання в закладах вищого рівня. Для тих учнів, які не планували переходити до середньої школи, автор проекту пропонував запровадити десятирічні міщанські школи. При цьому навчальні плани 1–4 класів мали бути ідентичними з планами народної школи. Це давало можливість учневі народної школи після закінчення 4-го класу за бажанням перейти до міщанської школи.

Окремі розділи проекту були присвячені проблемам діяльності учительських семінарій, правовим питанням, функціонуванню шкільної управи тощо. Для створення дієздатної системи освіти І. Юцишин вважав необхідним, щоб народна школа становила єдине гармонійне ціле. Для цього мала бути запроваджена однакова організація народного шкільництва на території всього краю та однакові плани навчання й виховання. Для всіх закладів мав бути

визначений обов'язковий мінімум навчального матеріалу, який підлягав засвоєнню всіма учнями (своєрідний державний стандарт) [70, с. 22].

Передбачаючи, що мовою викладання в школі може бути лише рідна мова, І. Ющишин чітко визначив у своїй освітній структурі права національних меншин. У §10 «Проекту...» зазначено: «Національним меншостям від 5–10% треба запевнити правильну науку рідної мови; від 10–20% національні меншості треба виділити в національні паралельні класи, а національним меншостям від 20–50% треба визнати окрему школу з рідною викладовою мовою. Для національних меншостей нижче 5% з кількох громад або міських округів треба визначити окремого вчителя рідної мови, письменства й історії, тої самої національності, що й діти. Про національну приналежність і рідну мову дітей не сміє ніколи вирішувати їх віросповідання й обряд або віросповідання їх батьків» [70, с. 27].

Таким чином, запропонована концепція, на відміну від закону 1869 р., передбачала задоволення освітніх потреб усіх етнічних груп краю. Можна зробити висновок, що в цілому в проекті І. Ющишина відобразилися тогочасні здобутки вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки в галузі організації національної школи. Це була цілісна концепція розбудови системи національного шкільництва.

На жаль, невдовзі розпочалася Перша світова війна, і проект українського педагога так і не вдалося втілити в життя. Однак сучасні науковці мають рацію, стверджуючи, що багато його положень не втратили своєї актуальності й донині [57, с. 163].

Система галицького шкільництва так і залишилася недосконалою. Відомий педагог О. Іванчук, характеризуючи галицьку шкільну систему, стверджував, що вона «прямує до того, щоб і в дітей і в учителів здушувати все індивідуальне, щире й оригінальне, а їх працю так само бажає зробити ся найбільш невільничою і механічною. Найвищим мотором їх педагогічної діяльності повинна бути догода старшині, мертва буква пляну й регуляміну і –

як каже в одному місці Дістерверг – вплив столів під зеленим сукном!» [58, с. 57].

Отже, в нормативно-правовій базі системи шкільництва поряд із державними важливу роль відігравали крайові закони, видані КШР. Вони здебільшого суперечили державним законам, що вносило хаос в організацію загальної системи шкільництва. Відносно автономними в законодавчому забезпеченні були лише вищі освітні інституції.

Оформлена нормативно-правова база шкільництва мала вирішальне значення в процесі еволюції системи освіти, формуванні мережі навчально-виховних закладів та вдосконаленні змісту освіти.

На теренах Галичини початкове шкільництво до революційного 1848 року повністю перебувало під контролем духовенства та правлячої австрійської верхівки. Лібералізація, яка після революційних подій «весни народів» проникла в усі сфери суспільного життя, змусила імператора Фердинанда I у 1848 р. піти на певні поступки національним меншинам, що населяли імперію.

Першим кроком у реформуванні системи освіти стало обмеження впливу церкви на школу. 4 березня 1849 р. указом цісаря проголошувалося запровадження крайових мов у школах. Обов'язок викладання релігії в навчальних закладах відтепер покладався на релігійні громади, а управління всіма школами імперії переходило виключно до держави. Однак слід зазначити, що ці радикальні зміни відбувалися надзвичайно повільно і здебільшого залишалися теоретичними, а не практичними. Після укладення конкордату з Ватиканом у 1855 р., згідно з яким усі школи знову поверталися під юрисдикцію церкви, усі попередні здобутки були зведені нанівець. Навіть навчальні програми та підручники було піддано жорсткій церковній цензурі. Остаточне відокремлення школи від церкви відбулося лише у 1868 році [45, с. 527].

Після ліквідації єзуїтів у 1773 р. та закриття їхніх навчальних закладів австрійський уряд видав розпорядження про створення головних і так званих тривіальних початкових шкіл. Головні школи мали розміщуватися в містах, а

тривіальні — у селах. Проте процес заснування цих закладів відбувався вкрай повільно в умовах масової неписьменності населення. До 1869 р. було створено лише 88 головних шкіл. Навчання в них велося виключно німецькою мовою. Діти вивчали арифметику, каліграфію, практичну стилістику, релігію, латину, польську та іноді «руську», тобто українську, мови. Термін навчання становив чотири роки. Класи були переповнені — в середньому по 100 дітей у кожному. Після закінчення головної школи учень міг продовжити навчання в гімназії, тому часто на останній рік сюди переводили учнів із тривіальних шкіл.

Відкриття тривіальних шкіл відбувалося дещо швидше. У 1861 р. їх налічувалося вже 1961. Однак вони зосереджувалися переважно в невеликих містечках, де їх заснуванням опікувалися магістрати. У селах проблема створення шкіл була значно гострішою, оскільки неосвічені селяни не виявляли до них зацікавлення, як і місцеві громади. Тривіальні школи були дво- або трикласовими. У них дітей навчали німецької та «руської» (української) мов, релігії, арифметики, співів і грамоти [82, с. 54, 55].

У селах Галичини, де реформування початкової освіти відбувалося найповільніше, продовжували існувати парафіяльні школи, які перебували під контролем релігійної громади, а вчителями в них були священники. Основну увагу тут приділяли духовному розвитку дитини, тоді як усі інші предмети вважалися другорядними. Якщо дітей і вчили читати, то лише катехізис. Контроль за відвідуванням парафіяльних шкіл, як правило, не здійснювався, що призводило до досить низького рівня знань [18, с. 56]. Парафіяльні школи існували аж до Першої світової війни, проте переважно в найбільш віддалених місцевостях Лемківщини та Бойківщини.

У деяких селах дітей навчали мандрівні вчителі, як це було ще до встановлення австрійської влади. Вони навчали найпростішого — писати та рахувати, а сільська громада натомість забезпечувала їх харчами та сплачувала певну винагороду [51, с. 106].

Така система початкового шкільництва, представлена головними, тривіальними та парафіяльними школами, зберігалася до 1860-х років. Значні

проблеми в організації освітнього процесу, головною з яких була масова неписьменність дітей, вимагали реформування початкової освіти в умовах конституційних і демократичних перетворень у Габсбурзькій монархії в 1860-х роках.

Законом від 14 травня 1869 р. розпочалося створення народних початкових шкіл. До 1881 р. в краї діяло 1529 таких закладів, що було вкрай недостатньо, враховуючи, що українських громад на той час налічувалося близько 3000. До початку Першої світової війни їх кількість зросла до 3 тисяч, із них 2 тисячі були україномовними. Однак, попри збільшення кількості шкіл, у 500 сільських громадах вони взагалі були відсутні [54, с. 89].

Для дітей віком від 6 до 12 років навчання в початковій школі було обов'язковим. За невиконання цієї вимоги батьків карали штрафом або навіть позбавленням волі на три дні. Незважаючи на те, що доступ до школи був безплатним, у селах багато батьків не віддавали дітей на навчання. Відома письменниця та педагог Уляна Кравченко згадувала, що під час її роботи в селі Стрільки Львівської області батьки часто залишали вдома старших дітей, які допомагали по господарству, а до школи приводили молодших, від яких користі в домашній роботі було мало, — сором'язливих і переляканих [6, с. 296] Траплялися випадки, коли жителі віддалених сіл, не бажаючи вчити своїх дітей, вороже ставилися до вчителя і робили все можливе, щоб його усунути. М. Ломацький описував, як у одному селі мешканці вирішили спалити школу разом із учителем, вважаючи, що таким чином позбудуться «панської напасті» [33, с. 9].

Крайова шкільна рада, яка перебувала під польським впливом, досить несправедливо розглядала освіту селянських дітей, переважно русинів-українців у Східній Галичині, як надто витратну для місцевого бюджету. Так, польський історик і політичний діяч Ю. Шуйський на черговій сесії Галицького сейму заявив: «Освіта сільських дітей повинна бути обмежена тільки до чотирьох класів, де вони б мали навчатися читати й писати, а більше їм не вартувало знати...» [41, с. 343].

Навчальний процес тривав шість днів на тиждень і дев'ять місяців на рік. Вільними від занять були неділя та святкові дні. На канікули припадали три літні місяці. Місцева шкільна рада на власний розсуд визначала дату початку навчального року. Уроки проводилися з 8:00 до 11:00, після чого слідувала двогодинна перерва, а потім навчання продовжувалося з 14:00 до 16:00. Між уроками передбачалися короткі перерви по 10–15 хвилин [82, с. 82].

У першому класі діти вивчали релігію, малювання, креслення, читання, письмо, співи та математику. З другого класу навантаження зростало: додавалися каліграфія, історія, географія, рідна мова та природознавство. У третьому і четвертому класах запроваджувалося вивчення крайової мови та німецької. Кожен навчальний рік завершувався іспитами. Наприклад, учні 2-го класу Бібрської початкової школи на Львівщині на підсумкових екзаменах демонстрували знання різних зразків зернових культур, історії Київської Русі, математики та граматики. За хороші результати школярі часто отримували в нагороду книжки [6, с. 260].

Оцінювання проводилося за такими критеріями: поведінка, старанність, прогрес у навчанні та каліграфія [47, с. 81]. Структура уроку була традиційною: на початку — перекличка, потім перевірка домашнього завдання, вивчення нового матеріалу та виконання розвивальних вправ. Для контролю знань учитель використовував диктанти або опитування біля дошки. Розваги під час навчання не передбачалися; лише на канікулах при школах діяли табори, де діти гралися, ходили на екскурсії та займалися спортом [82, с. 84].

Постачанням підручників для початкових шкіл займалася Крайова шкільна рада. Зазвичай ці книги друкувалися на дешевому неякісному папері й були зовсім без ілюстрацій, хоча з методичної точки зору ілюстрації для дітей були дуже важливими. Заможні батьки могли придбати дітям підручники приватних видавництв — кольорові та добре оформлені, проте вони коштували досить дорого. Прикладом такого видання був «Великий польський буквар

Методичну літературу та підручники для учнів видавали також педагогічні товариства Галичини. Так, Руське (Українське) педагогічне

товариство протягом 1884–1913 рр. випустило 190 різних видань рідною мовою. Крім того, за кошти товариства відкривали бібліотеки, де всі бажаючі могли безоплатно читати літературу, яка через фінансові причини була їм недоступна. Такі бібліотеки діяли у Тернополі, Львові, Перемишлі, Золочеві та інших містах. Загалом їх налічувалося 12 [53, с. 30].

Шкільні приміщення мали відповідати вимогам, затвердженим у 1874, 1889 і 1907 роках. Згідно з цими документами, школу необхідно було будувати в чистому, сухому, добре освітленому місці, з туалетом та опаленням. Школи зводили за стандартними планами: довгий коридор на всю ширину будівлі, з одного боку — один або два класи, з іншого — житло вчителя. Наприкінці ХІХ ст. планування ускладнилося: класи розміщувалися з обох боків коридору, у його кінці знаходився вхід до кухні вчителя, а по боках — дві невеликі кімнати. Згідно з планами початку ХХ ст. керівнику школи виділяли кухню і дві кімнати площею 14–16 м². Таке планування, коли з одного коридору можна було потрапити і до класу, і до помешкання вчителя, створювало значні незручності. Члени родини чи гості вчителя могли заважати навчанню, відволікаючи увагу дітей [26, с. 400].

Проте, за даними Крайової шкільної ради за 1875–1876 навчальний рік, із 2972 шкіл лише 33,5 % перебували в доброму або задовільному стані. Нові школи будували переважно в містах. У 1882 р. у Львові була споруджена найбільша початкова школа міста — ім. св. Анни (нині — Львівська правнича гімназія). На її будівництво з міської казни витратили 114 000 золотих ринських (ринський — поширена в Галичині назва австрійського гульдена. У 1892 р. внаслідок грошової реформи гульдени замінили на крони у співвідношенні 1 гульден = 2 крони) [84, с. 162–164].

Шкільний клас зазвичай не відзначався високим рівнем матеріального забезпечення. У приміщенні стояли ряди парт і лавок, учительський стіл зі стільцем, дошка та шафа для інвентарю. У краще обладнаних, переважно міських школах, додатково були кафедра, карти, глобуси, портрети відомих діячів тощо.

У 1893 р. початкові школи поділили на два типи: нижчі, які діяли в селах і невеликих містечках, та вищі — у великих містах. Нижчі школи в селах були здебільшого трикласовими, і після їх закінчення учні не мали права вступати до середніх навчальних закладів. Таке право надавалося лише випускникам чотирикласної школи. Ця реформа фактично обмежила сільським дітям можливість у майбутньому обіймати навіть найнижчі посади державної служби, стати листоношами чи працівниками залізниці, а отже — покращити своє матеріальне становище [57, с. 10].

Актуальною проблемою початкового шкільництва Галичини в другій половині XIX – на початку XX століття була гостра нестача вчительських кадрів. У середньому в 1900 р. на одного вчителя припадало 190 учнів, у 1905 р. — 208, а в 1910 р. — вже 213 [46, с. 183]. Майбутніх педагогів готували в дяковчительському інституті в Перемишлі та на спеціальних курсах (по п'ять годин на тиждень). З 1871 р. почали діяти вчительські семінарії у Львові, Перемишлі та Тернополі зі строком навчання три, а згодом чотири роки. Однак їх кількість зростала дуже повільно і не відповідала реальним потребам: за 11 років (з 1875 по 1886 р.) число семінарій збільшилося лише з 13 до 18. Викладання в них велося переважно польською мовою, що було одним із засобів дискримінації галицьких українців [42, с. 42].

Чимало вчителів, особливо жінок, не мали належної кваліфікації. Крайова шкільна рада, зважаючи на погане матеріальне становище Галичини та постійний бюджетний дефіцит, вважала за доцільне призначати до початкових шкіл некваліфікованих учителів із значно меншою заробітною платою. Станом на 1895 р. налічувалося 914 некваліфікованих педагогів. За кількістю таких кадрів Галичина посідала перше місце серед усіх земель Австро-Угорщини. Якщо на Буковині та в Далмації частка некваліфікованих учителів становила 4–8 %, то в Галичині перевищувала 16 %. Переважна більшість некваліфікованих педагогів працювала в східній частині краю, де домінувало українське населення: у 1900–1901 рр. із 1113 таких учителів лише 293 працювали в західних округах, а 820 — у східних [26, с. 101 – 102].

Австрійська влада гарантувала вчителям народних шкіл житло, земельну ділянку та певну оплату праці. Зазвичай помешкання розташовувалося при школі і було дуже маленьким — одна кімната, яка слугувала одночасно спальнею та кухнею. Обов'язок виплати заробітної плати держава здебільшого перекладала на місцеві громади. У 1873 р. австрійська влада видала розпорядження, згідно з яким педагоги не мали права займатися іншими видами діяльності для додаткового заробітку. Унаслідок цього вчителі опинилися в дуже скрутному матеріальному становищі.

Заробітна плата вчителя залежала від посадового класу. Найвищу платню отримували педагоги у великих містах (Краків, Львів) — 700 золотих ринських (перший клас). На 100 золотих менше отримували вчителі другого класу в містах з населенням понад 10 тисяч. У громадах від 6 до 10 тисяч педагог отримував 450 золотих ринських (третій клас). Найнижчу зарплату — 400 золотих ринських — мали вчителі п'ятого класу в сільських громадах з населенням від 2 до 6 тисяч [18, с. 64].

На зламі століть ситуація дещо покращилася після грошової реформи: п'ятий клас скасували, усіх учителів перевели до четвертого класу. Половина педагогів четвертого класу отримувала 800 крон, чверть — 900 крон, інші 25 % — 1000 крон. Випускники вчительських семінарій на початку кар'єри отримували 700 крон, а тимчасово призначені вчителі — не більше 500 крон. До початку Першої світової війни зарплата сільського вчителя зросла до 1500 крон, але лише за умови тривалого стажу роботи, при цьому відбулася інфляція [18, с. 51].

Незважаючи на певне покращення фінансового забезпечення, учителі початкових шкіл залишалися чи не найнижче оплачуваною категорією фахівців. Порівняно зі столицею Віднем їхня зарплата була на 40 % нижчою [36, с. 175]. Мізерна оплата праці була характерною для всього коронного краю Галіції та Володимирії. Іноді ситуація доходила до крайнощів. Наприклад, П. Яценюк із Коломиї отримував 44 крони на місяць, на які мусила жити сім'я з

шести осіб. Коли він раптово помер, не було навіть чим його поховати [56, с. 116].

Сучасники називали матеріальне становище вчителів «галицьким голодомором», а самого вчителя — європейським «білим мурином». Ці визначення мали підстави: у 1902 р. через злидні покінчив життя самогубством учитель І. Забавка, а дружина сільського вчителя І. Петришина, щоб купити ліки для хворої дитини, була змушена продати свою косу [26, с. 156].

Через низький рівень матеріального забезпечення багато вчителів розглядали роботу в школі лише як тимчасовий заробіток перед переходом на посаду поштового чи податкового службовця. Значна частина дівчат вважала вчителювання крайнім засобом забезпечення існування, якщо не вдасться вдало вийти заміж [26, с. 73].

Зовнішній вигляд учителя початкової школи залежав від матеріальних можливостей і особистих уподобань. Міські педагоги могли одягатися краще завдяки вищій зарплаті, тоді як сільські вчителі часто ходили босі, маючи лише одну пару взуття [33, с. 9].

Щоб покращити своє матеріальне становище, учителі об'єднувалися в професійні товариства. Провідну роль серед них відігравали товариство «Взаємна поміч українських учителів», засноване 1905 р. у Львові, та «Руське педагогічне товариство», яке діяло у Львові з 1881 р. Для привернення уваги суспільства та політичних діячів освітяни організовували віча, демонстрації, зустрічі з політиками та надсилали петиції до уряду. Зокрема, 18 грудня 1907 р. відбулася зустріч крайового маршалка Галичини С. Бадені з педагогами, на якій обговорювалося питання оплати їхньої праці [52, с. 17].

Особливої уваги потребували професійні проблеми вчителів початкових шкіл. Саме тому 1896 року виникла незалежна від владних структур організація — «Товариство народних вчителів у Галичині» (далі — ТНВГ). 5 березня 1897 року у Львові відбувся перший з'їзд товариства, в роботі якого взяли участь і представники українського народного вчительства. На з'їзді була ухвалена резолюція, у якій, зокрема, висувалися вимоги зрівняти заробітну плату

вчителів із оплатою праці державних службовців нижчого рангу, а також скоротити термін обов'язкової педагогічної служби з 40 до 35 років. Українські педагоги брали активну участь і в інших спільних заходах разом із народними вчителями Австрії [26, с. 136].

Важливим кроком у розвитку українського вчительського руху стало перше Крайове віче українського вчительства, яке відбулося 18 липня 1904 року у Львові, в приміщенні Народного дому. У його роботі взяло участь 1392 вчителі з Галичини та Буковини. Учасники віча ухвалили розгорнуту резолюцію, в якій найгостріше звучали вимоги щодо поліпшення матеріального становища педагогів, зміни дисциплінарного законодавства та перегляду окремих статей шкільного закону, що обмежували права вчителів.

Під час віча було заслухано реферат Андрія Алиськевича про організацію українського вчительства. За результатами обговорення ухвалили рішення про створення товариства «Самопоміч вчительська». Основними завданнями нового товариства стали надання матеріальної допомоги педагогам (грошові допомоги, позики, стипендії), а також захист їхніх фахових і професійних інтересів. Для розроблення статуту та організації діяльності товариства обрали спеціальний комітет і комісію у складі 20 осіб. Періодичним органом новоствореного товариства стала газета «Промінь», до редакційного комітету якої увійшли представники як Галичини, так і Буковини [26, с. 137].

Активна спільна діяльність українських педагогів принесла певні результати: уряд ухвалив закони, які дещо покращили матеріальне становище вчительства. Одним із найважливіших став указ від 30 травня 1912 р., який зрівняв оплату праці вчителя з державними службовцями чотирьох найнижчих категорій. Хоча на практиці це було реалізовано лише частково, такі поступки влади свідчили, що спільними зусиллями можна досягти бажаного результату, а українські вчителі є активними учасниками національного відродження в Галичині [52].

Незважаючи на складне матеріальне становище, учителі дбали про свій культурний розвиток: відвідували театральні вистави, концерти, зустрічалися зі

знайомими та родичами, де обговорювали суспільно-політичні питання, новини музики й літератури. Ті, кому дозволяли кошти, брали участь у мандрівках або відпочивали в спеціальних оселях у горах. Наприклад, учителька О. Дучимінська літню відпустку провела в одному з галицьких сіл у товаристві колег. Там вони організовували вистави, відвідували дівич-вечори на весіллях, проводили дискусії тощо [26, с. 229, 230].

Отже, початкове шкільництво в Галичині у 1848–1914 рр. було представлене різними типами шкіл, у яких здобували освіту діти різних соціальних верств. Політика Крайової шкільної ради, яка перебувала під домінуючим польським впливом, була спрямована на зменшення кількості україномовних шкіл та обмеження доступу українських дітей до середньої освіти. У селах діяли переважно дво- або трикласові школи, які не давали права вступу до гімназії. Школи були переповненими — в одному класі навчалося в середньому 80 дітей, а часто й більше. Вчителів гостро не вистачало, особливо в віддалених сільських районах, що було пов'язано насамперед із низькою оплатою праці.

Цю професію обирали переважно вихідці з бідних селянських родин, для яких учительська семінарія була єдиною реальною можливістю здобути професійну освіту, або жінки, для яких учительювання було практично єдиною доступною формою професійної діяльності. Матеріальне забезпечення вчителів залишалося вкрай незадовільним, шкільні приміщення часто не відповідали навіть елементарним нормам, а іноді в них не було навіть крейди. Навчальний процес вівся за планами, затвердженими Міністерством освіти Австрії.

Загалом українське початкове шкільництво в Галичині до початку Першої світової війни залишалося досить слаборозвиненим і потребувало суттєвого реформування. Водночас у Габсбурзькій монархії існувала реальна можливість здобувати початкову освіту рідною українською мовою, що значно відрізнялося на краще від становища наддніпрянських українців, де діяли жорсткі обмеження україномовної освіти відповідно до Валуєвського циркуляра 1863 р. та Емського указу 1876 р.

РОЗДІЛ 2. ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У КЛАСИЧНИХ ТА РЕАЛЬНИХ ГІМНАЗІЯХ ГАЛИЧИНИ

Гімназії — це загальноосвітні навчальні заклади, які виникли ще у XVI столітті. Особливого поширення вони набули в Центральній і Східній Європі протягом XIX століття. Саме «у той короткий період часу, між падінням старої держави і визвольними війнами», як зазначав німецький педагог і філософ Ф. Паульсен, «була закладена основа нової гімназії. І в цій реформі проявляється гаряча віра в людство і його значення, велика довіра до людської природи і до можливості для неї перетворювати себе силою ідей. Звільнити учня від гніту колишнього мертвого навчання і вивести його на шлях живого самодіяльного засвоєння найбільш достойного змісту, — тобто на шлях істинної самоосвіти — такою була керівна думка шкільної реформи» [16, с. 53].

Спочатку гімназії були орієнтовані головним чином на вивчення латинської та грецької мов, але з часом вони перетворилися на важливі

осередки національної освіти й науки. В Австрійській імперії (з 1867 р. — Австро-Угорській монархії) гімназія існувала у двох основних типах — класична та реальна. Відмінність між ними полягала лише в обов'язі вивчення іноземних мов [60, с. 115].

Окрім державних, функціонували також приватні гімназії, свідоцтва яких визнавалися державними установами. Випускники цих закладів складали іспит зрілості в державних гімназіях і могли протягом року перебувати у статусі «пробних кандидатів» [13, с. 23].

Майже до кінця 1850-х років XIX століття гімназія залишалася елітарним навчальним закладом, хоча формально це була «школа загальноосвітня, немов лиш вищий степень також загальноосвітньої школи народної, та з тою різницею, що ... гімназія в засаді вправді також не є нікому заборонена, але фактично доступна і призначена лиш для тих, що мають відповідний талант, охоту і можливість добиватися до т. зв. наукового звання, тобто такого, що вимагає спеціальної наукової кваліфікації, а тим самим і глибшого та ширшого теоретичного підготування» [16, с. 54].

Декрети та розпорядження 1849–1850 років визначали порядок функціонування гімназій як навчальних закладів. Згідно з ними, відкрити гімназію можна було лише за умови, «якщо потреби такого закладу протягом кількох років правдоподібно є забезпечені, а керівництво такого закладу відповідає вимогам права» [13, с. 24].

Гімназії поділялися на два типи: вищі (восьмикласні) та нижчі (чотирикласні). Нижчі гімназії могли існувати як самостійні заклади або в поєднанні з нижчою реальною школою, тоді як вища гімназія без нижчої існувати не могла. «Гімназія нижча готує до гімназії вищої, однак доповнює кожен предмет до умовного завершення, а кілька з них трактує у спосіб переважно популярний і в напрямі практичному має воно (навчання – Авт.) творити певну цілісність загальної освіти, бажаної й такої, якої вистачає для більшості випадків життя» [16, с. 54].

Гімназія являла собою складний соціальний організм, функціонування якого чітко регламентувалося відповідними міністерськими розпорядженнями, що стосувалися різних аспектів гімназійного життя. Її головне завдання полягало не лише в тому, щоб дати учням певний обсяг знань для подальшого навчання в університетах, а й у тому, щоб підготувати гімназистів до самостійного життя і сформувати їх як свідомих, конструктивних членів суспільства.

Очоловав гімназію префект, якого в другій половині XIX століття почали називати «директором». Він керував педагогічним колективом («учительське гроно» або «зібрання»), до складу якого входили звичайні (дійсні) вчителі, що склали відповідні кваліфікаційні екзамени, а також допоміжний персонал — супленти, помічники вчителів, апліканти та асистенти [16, с. 54].

У кожній восьмикласній гімназії, крім директора, спочатку передбачалося 10 посад звичайних (дійсних) учителів: латинської, грецької, німецької та другої крайової мов (тобто мови, якою користувалися мешканці Східної Галичини, де проживали українці й поляки [2, с. 172–173]), математики, географії та історії, природничих наук і пропедевтики філософії. З 1875 року ця кількість зросла до 11 осіб і могла бути додатково збільшена спеціальним розпорядженням на певний термін.

Особливе місце в гімназіях посідали вчителі релігії, яких також називали катехитами. Варто зазначити, що в другій половині XIX століття обидві назви вживалися паралельно. У кожній гімназії могло бути один або два вчителі релігії «того визнання, до котрого належали всі або більшість учнів» (за умови, що налічувалося щонайменше 20 осіб відповідної конфесії) [12, с. 98]. Вони також могли викладати й інші дисципліни, якщо мали відповідну кваліфікацію, тобто успішно склали вчительські екзамени [16, с. 55].

Характеризуючи особливості системи освіти в Галичині, необхідно підкреслити, що в краї, порівняно з іншими територіями Австро-Угорщини, склалася досить несприятлива ситуація для розвитку середніх шкіл. Провінція посідала останнє місце в імперії за співвідношенням кількості середніх

навчальних закладів до чисельності населення. У Галичині на одну середню школу припадало 117 тисяч мешканців [47, с. 102].

Становище поляків і українців у системі середньої освіти було суттєво неоднаковим. До 1887 р. в Галичині функціонував лише один український середній навчальний заклад — Львівська академічна гімназія (далі — ЛАГ), тоді як польськими були 26 гімназій і 4 реальні школи. У наступні два десятиліття українським громадським організаціям та сеймовим послам у результаті наполегливої політичної боротьби вдалося домогтися відкриття ще чотирьох гімназій і однієї філії ЛАГ. У реальних школах навчання проводилося виключно польською мовою. Так, станом на 1910 р. з 70 державних середніх навчальних закладів Галичини 64 були польськими, 1 — німецьким і лише 5 — українськими [47, с. 102].

У 1849 р. в Австрійській монархії була започаткована реформа середньої школи на основі «Організаційного нарису гімназій та реальних шкіл Австрії», який став фундаментом для глибокої реформи гімназійної освіти в усіх коронних землях Австро-Угорщини. Згідно з «Організаційним нарисом», «плодом гімназіальних студій має бути чесний, освічений характер». Було запроваджено восьмирічні класичні гімназії та семирічні реальні школи.

Гімназії були загальноосвітніми закладами середньої освіти. У них навчалися діти різних соціальних станів і віросповідань, проте вони мали володіти необхідною попередньою підготовкою та оплачувати навчання. У класичних гімназіях значну частину навчального часу відводили вивченню грецької та латинської мов. Натомість у реальних школах давні мови не вивчалися, а значно ширше викладалися правознавство, хімія, фізика та математика. Навчання в реальних школах було більш наближеним до практичних потреб життя. Однак випускники класичних гімназій мали право без іспитів вступати до університету, тоді як закінчення реальної школи давало можливість вступати лише до вищих технічних навчальних закладів [16, с. 54].

Відповідно до міністерського декрету від 22 липня 1849 р. (ч. 5.364) гімназія була реорганізована: шляхом об'єднання 6-класної гімназії та

докласового ліцею постала «Цісарсько-королівська академічна гімназія у Львові».

Функціонування середніх навчальних закладів здійснювалося відповідно до «Нормального плану науки для гімназій», який майже без змін діяв до 1910 р. Згідно з цим документом, у навчальний процес була введена рідна мова та пропедевтика філософії. Також була проведена класифікація гімназійних учителів на звичайних, помічників (заступників) учителя та допоміжних, які зазвичай викладали необов'язкові дисципліни. Восьмикласна гімназія мала налічувати щонайменше 12 учителів із тижневим навантаженням 12 годин.

Реформування освіти продовжилось в 1860-х роках. Відповідно до державного закону 1868 р. школа була остаточно відокремлена від Церкви. Управління освітою перейшло від церковних консисторій до світських органів влади — крайових і повітових шкільних рад. У Галичині Крайову шкільну раду (КШР) було сформовано в 1867 р. КШР була державним органом управління у справах народних і середніх шкіл. До її компетенції належали підбір шкільних інспекторів, призначення вчителів, контроль за виданням шкільних підручників, укладання шкільного бюджету та контроль за фінансовою звітністю навчальних закладів. Керував КШР намісник, а з 1890 р. — його заступник [33, с. 52].

Галицький крайовий шкільний закон від 22 червня 1867 року встановлював польську мову викладання у державних середніх школах. Відкриття кожної української гімназії відбувалося лише на підставі спеціальних постанов Галицького сейму, який був переважно польським за складом і тому не підтримував створення україномовних навчальних закладів, а в деяких випадках навіть перешкоджав їхньому заснуванню.

З 1862 р. Академічна гімназія у Львові розміщувалася в приміщенні Народного дому. Від вересня 1907 р. навчальний процес був перенесений до новозбудованого будинку на вул. Л. Сапєги (нині — вул. С. Бандери, а в Народному домі продовжувала функціонувати філія Академічної гімназії. З

1867 р. у початкових класах, а з 1874 р. в усіх класах викладання велося українською мовою [33, с. 53].

Навчання в гімназії здійснювалося відповідно до австрійського законодавства, проте після 1867 р. у Галичині воно зазнало певних змін. Згідно з новою програмою, у гімназії вивчали такі предмети: латинську, грецьку, українську, польську та німецьку мови, географію, історію, математику, фізику, хімію, релігію та пропедевтику філософії — загалом 12 обов'язкових дисциплін. Крім того, вивчалися так звані необов'язкові предмети, зокрема французька мова, малювання, співи, стенографія та каліграфія. Учні записувалися на них на початку навчального року і опановували їх на рівні з обов'язковими дисциплінами [33, с. 54].

Протягом 1850–1895 рр. у навчальному плані переважне місце посідало вивчення мов — 60 %, з них 34 % припадало на класичні мови. Природничо-математичні предмети становили лише 25 %, а суто математичні — 10,6 %. Це свідчить про переважно класично-гуманітарний характер гімназійної освіти.

Суттєві зміни в змісті та обсязі навчальних дисциплін спричинив новий навчальний план 1909 р., за яким здійснювався навчальний процес у класичних гімназіях. Реформа 1909 року уніфікувала зміст середньої освіти та обсяг навчального матеріалу відповідно до вимог і потреб університетського навчання.

Навчання в класичних гімназіях було спрямоване на здобуття гуманітарної освіти. Аналіз навчальних планів того часу свідчить, що на вивчення різних мов відводилося близько 65 % тижневого навчального часу, тоді як на математично-природничі дисципліни — лише 20–32 %. Через це деякі дослідники часто називають класичну гімназію того періоду «філологічною школою» [47, с. 94].

Підручники, за якими навчалися учні до 1864 року, видавала Дирекція видавництва підручників. Згодом це право перейшло до москвофільського Ставропігійського інституту у Львові. Однією з головних перешкод у розвитку українських шкіл була гостра нестача підручників рідною мовою. Для

вирішення цієї проблеми наприкінці 1860-х років створили три спеціальні комісії. Першу очолила москвофільська Руська рада, заснована у Львові 1870 року під керівництвом В. Ковалівського. Другу — Крайова рада на чолі з В. Ільницьким. Третя діяла при товаристві «Просвіта», її очолив професор гімназії О. Партицький.

Реальну роботу з підготовки та видання шкільних підручників зосередили в своїх руках дві останні комісії. З часом, після реорганізації Літературного товариства ім. Т. Шевченка у Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) у 1892 році, цей обов'язок перебрало на себе НТШ. Оскільки на той час діяла лише одна україномовна гімназія у Львові (з 1874 р.), попит на українські підручники спочатку був незначним. Зазвичай просто перекладали вже існуючі польські чи німецькі посібники, створюючи при цьому власну наукову термінологію. Авторами перших оригінальних українських підручників стали І. Верхратський та М. Мельник [37, с. 183].

Найбільшу частку гімназійних учителів у Галичині становили поляки — 76 %, тоді як українці — лише 17 %. Перед педагогами ставилося три основні завдання: передати учням знання та уміння, виховати самостійне й критичне мислення, а також закріпити релігійно-моральні засади. Від учителя вимагали не стільки глибокого знання окремого предмета, скільки здатності до цілісного викладання та встановлення зв'язків між різними дисциплінами. Посада гімназійного вчителя вважалася значно престижнішою, ніж робота в народній школі, і сприймалася як певний суспільний статус [36, с. 171 - 172].

Щодо соціального походження гімназистів, то переважну більшість становили діти селян та інтелігенції. Значну частку учнів склали вихідці з передмість. Іногородні учні жили здебільшого в приватних кімнатах або бурсах [47, с. 109].

Усі учні середніх шкіл зобов'язані були носити уніформу. Шкільна адміністрація вбачала в цьому як гігієнічну, так і естетично-зрівняльну функцію. На формі розміщувалася нашивка із позначенням класу, що слугувало додатковим стимулом для учнів. Якщо школяр залишався на другий рік, це

було добре помітно і викликало почуття сорому. Найкращі шкільні уніформи шили у львівських ательє, зокрема в Ергарда на площі Бенедиктинок (нині — площа Вічева), а також у майстернях Мозеса Катца і Моріца Мауса на вул. Краківській, яка зберегла свою назву й досі [36, с. 188].

У Коломийській українській гімназії (заснована 1892 р.) форма учнів молодших класів була темно-попелястою, а старших — чорною. «Мундири» для коломийських гімназистів виготовляли в майстерні Фішеля Тіра на вул. Словацького, 1 (тепер — вул. Гетьманська). Вони були досить дорогими — коштували 60–80 крон. Через це учні намагалися дотримуватися дисципліни і уникати бійок, аби не пошкодити шкільну форму [5, с. 40].

У музеї «Високої освіти міста» гімназії ім. Миколи Сабата в Івано-Франківську зберігаються унікальні зразки учнівської форми початку ХХ століття, які можуть побачити всі відвідувачі.

Гімназія фактично стала своєрідною лабораторією, у якій формувалася модель української середньої школи. Подоланням численних освітніх перешкод займалися директори цієї гімназії: Василь Ільницький (1867–1892 рр.), Едвард Харкевич (1892–1911 рр.) та Ілля Кокорудз (1911–1927 рр.) [25, с. 40].

Перший директор Львівської академічної гімназії Василь Ільницький користувався великою повагою в колах галицько-української інтелігенції. У стінах гімназії він активно втілював ідею національної соборності та єдності Галичини з Наддніпрянською Україною. Зокрема, щороку з його ініціативи проводилися Шевченківські дні, які з часом стали традиційними для галицьких українців.

Його наступник Едвард Харкевич у 1896–1902 рр. очолював Руське педагогічне товариство. Саме завдяки йому у Львові 1896 року була заснована перша приватна українська виділова школа для дівчат імені Т. Шевченка. Водночас молодше прогресивне покоління вчителів народовського спрямування, зокрема Ю. Романчук і В. Білецький, перебували в опозиції до нього до кінця його директорства. Е. Харкевич багато уваги приділяв соціальному забезпеченню учнів. За його сприяння була створена система з

шести гуртожитків для учнів львівської Академічної гімназії. Він також доклав зусиль до будівництва нового приміщення гімназії на вулиці Л. Сапєги (нині — вул. С. Бандери). Будівництво тривало майже 15 років і завершилося лише у 1907 році.

За 18 років директорства Е. Харкевича кількість учнів зросла втричі — з 417 у 1892–1893 навчальному році до 1244 у 1911–1912 навчальному році [8, с. 45].

Наступник Е. Харкевича Ілля Кокорудз був відомим філантропом. Він жив надзвичайно скромно і всі заощаджені кошти віддавав на громадські потреби. Навіть власне помешкання передав Руському (Українському) педагогічному товариству. На свої кошти він побудував приміщення для дівочої гімназії [8, с. 49].

Услід за львівською українською середньою освітою поступово поширювалася й в інших містах Східної Галичини. Завдяки наполегливим зусиллям відомих народовців Юліана Романчука та Олександра Огоновського, попри протидію місцевих поляків, з 1888–1889 навчального року в Перемишлі в польськомовній гімназії почали набирати учнів до паралельного українськомовного класу. Така практика тривала до 1895 року, коли вісім українських класів було виділено в окрему українську гімназію під керівництвом Григорія Цеглинського [36, с. 232].

Не менш складним був процес відкриття української гімназії в Коломиї, яка стала другою українською гімназією після львівської. Це питання порушувалося майже на кожному засіданні Галицького крайового сейму в період «нової ери» — польсько-української угодовської політики, проголошеної 1890 року. Віденське міністерство зволікало, проте під тиском змушене було дозволити відкриття гімназії у вересні 1892 року. Того ж року почали діяти паралельні українські класи, а в 1900–1901 навчальному році гімназія стала повністю самостійною. Новостворений заклад отримав статус чоловічої гімназії, хоча в назві це не вказувалося. У перші роки її очолював Софрон Недільський. При гімназії діяв підготовчий клас та різноманітні гуртки:

«Тайний кружок для самоосвіти», літературний, історичний, природничий, музичний, спортивний та інші [22, с. 8].

Подібний шлях пройшла і тернопільська гімназія. Паралельні українські класи в ній відкрили 1898 року, а вже 1899 року за рішенням міністерства її було перетворено на українську [36, с. 235].

Відкриття української гімназії у Станіславові також вимагало значних зусиль. З відповідними вимогами до влади зверталися як звичайні мешканці, так і відомі громадські та політичні діячі. Під тиском української громадськості польська сторона дозволила відкрити гімназію 21 лютого 1905 року. Після відкриття постало питання про обрання директора. Влада хотіла бачити на цій посаді авторитетну особу, лояльну до австрійської держави. Директором було призначено відомого українського педагога і науковця Миколу Сабата [25, с. 100].

М. Сабат був різносторонньо освіченою людиною: філолог за фахом, він добре знався на археології, яку вивчав у Греції та Римі. Джерела свідчать, що йому була властива висока вимогливість, особливо під час роботи в екзаменаційних комісіях. Через це багато учнів не могли успішно скласти випускні іспити не лише у Станіславові [4, с. 261, 267].

Через недостатнє фінансування з крайового бюджету гімназія спочатку розміщувалася частково в приміщенні польської гімназії та в орендованих будинках на вулиці Собеського (нині — вул. Січових Стрільців). У 1907–1908 навчальному році для неї орендували нове приміщення на вул. Липовій, 44 (нині — вул. Шевченка). Модерний двоповерховий будинок збудував багатий єврей-торговець борошном Айзінг Розенштрайх. Директор М. Сабат доклав максимум зусиль, щоб облаштувати шкільне приміщення якнайкраще. Наступного року позаду головного корпусу було добудовано ще одне приміщення [4, с. 262]

М. Сабат багато зусиль приділяв формуванню педагогічного колективу, тому протягом перших років склад учителів часто змінювався, доки не став відносно стабільним. Він заохочував викладачів до активної методичної та

наукової роботи, обміну досвідом і проведення дискусій [25, с. 101]. Щороку навесні директор організував наукові поїздки до Італії. Учасники відвідували Венецію, Неаполь, Рим, оглядали храми й пам'ятки, брали участь в аудієнції у папи Пія Х. Такі подорожі надовго залишалися в пам'яті учнів.

Колишній учень-пластун М. Дем'янчук залишив цікаві спогади про розпорядок дня. Учні прокидалися близько шостої ранку, вмивалися, приводили в порядок одяг і взуття. О сьомій годині був сніданок — шматок хліба та кава з молоком. Після сніданку всі йшли до катедри на ранкову молитву. Навчання тривало до 13:00, а в молодших класах — до 12:00. О першій годині учні обідали в їдальні. На обід подавали зупу чи розсіл, гуляш з картоплею або рис з цукром і корицею. Після обіду був час для відпочинку. Домашні завдання виконували після 15:00. О шостій годині вечора в бурсі проводили підготовку до наступного дня. О сьомій подавали вечерю (гречана каша, кулеша чи макарони). О дев'ятій годині вечора учні лягали спати [2, с. 84–86].

У 1911–1912 навчальному році в гімназії з'явилися перші гуртки новоствореної скаутської організації «Пласт» під керівництвом Григорія Кичуна. До початку Першої світової війни в закладі налічувалося 89 пластунів, багато з яких згодом стали воїнами УСС, УГА та іншими борцями за незалежність України.

Серед перших випускників Станіславівської гімназії були такі відомі згодом постаті, як літературознавець і україніст Д. Козій (майбутній емігрант до Канади), педагог і соціолог І. Рибчин, лікар-окуліст Л. Максимонько та інші. Національно свідома молодь одразу після закінчення гімназії активно долучалася до громадського життя краю: брала участь у патріотичних сходах, дискусіях та просвітницькій роботі в селах [1].

Напередодні Першої світової війни на кошти Руського (Українського) педагогічного товариства було засновано десять приватних українських гімназій: у 1908 р. — у Копичинцях і Яворові, у 1909 р. — у Рогатині,

Перемишлі, Городенці, Буську, Збаражі, а в 1910 р. — у Долині, Чорткові та Городку.

Таким чином, у 1848–1914 рр. на території Галичини українські діти здобували середню освіту в державних і приватних класичних та реальних гімназіях, які давали право вступу до вищих навчальних закладів. Різниця між цими типами гімназій полягала в термінах навчання та переліку предметів. Доступ до середньої освіти залишався досить обмеженим, оскільки навчання було платним, а для вступу необхідно було закінчити чотири класи початкової школи (у селах переважно трикласні).

Національно-культурне відродження в Галичині яскраво виявило дискримінацію українців у сфері освіти. На середину XIX століття на території, де українці становили абсолютну більшість населення, не існувало жодної україномовної гімназії. Питання освіти рідною мовою постійно порушувалося на засіданнях Галицького крайового сейму. З такими вимогами виступали народовські діячі Ю. Романчук, О. Барвінський та інші представники української інтелігенції. Однак усі ці зусилля постійно наштовхувалися на сильний опір польської сторони. Поляки вважали, що освіта української дитини має обмежуватися початковою школою, оскільки навчання в польськомовній гімназії та вищій школі давало ширші кар'єрні можливості.

Незважаючи на значний опір польської адміністрації та суспільства, українцям вдалося домогтися відкриття п'яти державних гімназій з українською мовою викладання: у Львові (1874 р.), Коломиї (1892 р.), Перемишлі (1895 р.), Тернополі (1899 р.) та Станіславові (1905 р.). Крім того, зусиллями Руського педагогічного товариства було створено десять приватних українських гімназій. Процес відбувався поступово: спочатку відкривали паралельні українські класи при польських гімназіях, а після формування достатньої кількості класів заклад відокремлювали в самостійну українську гімназію.

На початкових етапах українські гімназії стикалися з численними труднощами: відсутністю підручників рідною мовою, браком кваліфікованих

учителів, недостатньою кількістю приміщень тощо. Активну роль у подоланні цих проблем відігравали директори гімназій. Особливо помітною була діяльність М. Сабата у Станіславській гімназії, завдяки якому школа за короткий час стала однією з найкращих у краї. У першій українській гімназії Львова плідно працювали директори В. Ільницький, Е. Харкевич та І. Кокорудз [25, с. 104].

Систему професійної освіти Галичини кінця XIX – початку XX ст. можна класифікувати за типом навчальних закладів – промислових, фахових, торговельних, рільничих. За рівнем підготовки кадрів школи поділялися на вищі та нижчі (промислові та торговельні) і вищі, середні, нижчі, зимові (рільничі), а за формою власності – на державні, приватні, крайові, відомчі (промислові та торговельні), державні і крайові (фахові), державні і відомчі (рільничі). Згідно із звітом КШР, станом на 1900/01 н.р. у краї діяли такі державні навчальні заклади: вища промислова школа у Кракові, промислова школа у Львові; фахові школи деревообробної промисловості у Закопаному та Коломиї, слюсарська – у Свйонтниках, ковальська – в Сулковіцах, вища торговельна – у Львові [58, с.105]. Кадри для рільництва готували 2 вищі (Дубляни, Краків), середня (Чернихів), 7 нижчих (Бережниця, Дубляни, Городенка, Ягольниця, Коберніце, Мілоція, Суходіл) і 2 зимові школи (Тенгоборж, Любеч) [58, с. 106]. Окрім вищеперелічених навчальних закладів, існували ще спеціальні заводіві школи – лісова школа у Львові, державна школа для лісової служби в Болехові, молочарська в Ряшеві, хмелярська - в Бродах, садівничо-городничі – у Львові, Тарнові й Заліщиках та школа для гуральників у Дублянах [16, с. 55]. Мету та завдання професійного шкільництва дуже влучно сформулював В. Качор: “Метою фахового шкільництва є виховати молодь до практичних занять, вможливаючи їй легший перехід до безпосередніх завдань сучасного суспільного життя та зв’язати її з економічним, соціальним, і професійним інтересом цього ж суспільства. Фахове шкільництво має бути промотором всебічного розвитку хліборобства, торгівлі, ремесла і промислу. Воно має приготувати потрібні кадри для всіх

галузів народного господарства, щоб прискіпити і поглибити природний розвиток народу” [58, с. 105].

Найбільш масовими формами професійного шкільництва в Галичині були доповнюючі школи та різноманітні курси. Станом на 1914 рік діяло близько ста доповнюючих промислових шкіл і понад шістдесят професійних промислових шкіл (ткацькі, кошикарські, металеві, видобувні та інші) [16, с. 55].

У Львівському та Бродівському державних округах доповнюючі промислові школи працювали в Бережанах, Бродах, Бучачі, Дрогобичі, Жовкві, Золочеві, Калуші, Коломиї, Кросно, Львові, Перемишлі, Самборі, Сокалі, Станіславові, Старому Самборі, Стрию, Сяноку, Тернополі, Турці, Ярославі та інших містах. У самому Львові до 1914 року такі школи були відкриті при більшості народних шкіл, зокрема ім. св. Антонія, ім. М. Бернштейна, ім. Чацького, ім. цісареві Єлисавети, ім. Кордецького, св. Мартина, ім. Міцкевича, ім. Пірамовича, ім. Г. Сенкевича, ім. Собеського, ім. Сташіца. При жіночій школі ім. св. Анни діяло відділення для підготовки кравчинь, цукерниць, перукарок та господинь-шинкарок [16, с. 56].

Для потреб сільського господарства було створено близько 20 аграрних шкіл, зокрема 7 нижчих сільськогосподарських шкіл та одну середню у Черніхові біля Кракова, яка відповідала рівню напіввищої школи. Крайові нижчі сільськогосподарські школи готували спеціалістів переважно для роботи в фільварках. Натомість близько 12 дворічних зимових сільськогосподарських шкіл, перших у краї, призначалися для підготовки синів селян до ведення власних господарств.

Для переробки продуктів сільського господарства діяли новаторські для Галичини школи: школа дистиляції в Дублянах (1891), школа хмелярів у Срудпольцях (1886), яку згодом перенесли до Старого Села, а потім — до Бродів. У галузі садівництва та овочівництва освітні послуги надавали садівничий інститут у Заліщиках (1898), садівнича школа в Гумніських біля Тарнова (1887) та садівнича школа у Вульці Капітанській у Львові, заснована 1872 року і з 1908 року утримується за крайовий кошт.

Галичина стала також осередком розвитку жіночого сільськогосподарського шкільництва. Такі школи діяли в Олеську-Потричі, Білому Камені, Підзамчі біля Жидачова, Угерцях Винявських на Старосамбірщині (остання була створена під опікою товариства «Просвіта») та інших місцях. Підготовку педагогічних кадрів для цих шкіл здійснювала господарська семінарія в Снопкові біля Львова, заснована 1913 року [60, с. 125].

Крім того, в Галичині функціонувало десять нижчих сільськогосподарських і садово-городніх шкіл, нижча та середня лісничі школи, а також велика кількість різноманітних сільськогосподарських курсів [5].

Державні заклади для підготовки вчителів поділялися на польські та двомовні (утраквістичні). До 1914 року жодної вчительської семінарії з українською мовою викладання створено не було. Галицька влада виходила з того, що майбутній учитель повинен бути готовим вести уроки двома мовами. До 1912 року було відкрито 18 державних семінарій (14 чоловічих і 4 жіночі), з яких 8 — з польською мовою викладання, а 10 — двомовних. Утраквістичні семінарії діяли у Львові, Бережанах, Чорткові, Перемишлі, Самборі, Сокалі, Станіславові, Тернополі та Заліщиках.

У 1911/12 навчальному році в східній частині краю працювало 13 семінарій (з них 3 жіночі), у яких навчалося 3368 осіб, зокрема 2183 римо-католики та 1093 греко-католики. Зусилля Руського педагогічного товариства (з 1899 р.) щодо відкриття державних жіночих семінарій з українською мовою викладання в Коломиї та Станіславові не отримали підтримки сеймової комісії, яка наполягала на двомовному форматі. Унаслідок цього Товариство самостійно заснувало дві приватні жіночі семінарії у Львові та Коломиї, а сестри Василянки — семінарії у Яворові та Станіславові [7, с. 68].

Підготовка фахівців у класичних та реальних гімназіях Галичини в другій половині XIX – на початку XX століття була одним із ключових чинників формування національної інтелігенції та модернізації українського суспільства регіону. Класичні гімназії, орієнтовані переважно на гуманітарну освіту з

домінуванням вивчення мов (до 65 % навчального часу), готували учнів до подальшого здобуття університетської освіти, формуючи широку ерудицію, критичне мислення та морально-релігійні засади. Реальні школи, натомість, мали більш практичне спрямування і забезпечували підготовку до технічних та природничо-математичних спеціальностей.

Українські гімназії швидко перетворилися на важливі осередки національно-патріотичного виховання. Крім якісної фахової підготовки, вони активно формували в учнів національну свідомість, сприяли розвитку громадської активності та залучали молодь до роботи в молодіжних організаціях («Просвіта», «Сокіл», «Пласт»). Директори та вчителі українських гімназій (В. Ільницький, Е. Харкевич, І. Кокорудз, М. Сабат та інші) відігравали визначну роль у подоланні численних освітніх перешкод і створенні ефективної моделі української середньої школи.

Разом з тим, гімназійна освіта залишалася елітарною і малодоступною для широких верств населення через високу вартість навчання, обмежену кількість місць та необхідність попередньої підготовки в початковій школі. Соціальний склад гімназистів свідчить про поступове, хоча й повільне, залучення до середньої освіти дітей селян і міської інтелігенції.

Таким чином, незважаючи на системний опір польської адміністрації та об'єктивні труднощі (брак підручників, недостатню кількість кваліфікованих українських педагогів, фінансові проблеми), класичні та реальні гімназії Галичини стали важливим етапом у становленні системи української національної освіти. Вони підготували цілу плеяду освіченої молоді, яка згодом відіграла провідну роль у національно-культурному та політичному житті України на початку ХХ століття. Досвід галицьких гімназій став фундаментом для подальшого розвитку української середньої освіти і яскравим прикладом успішної боротьби за освітні права в умовах національного гноблення

РОЗДІЛ 3. ВИЩА ОСВІТА В ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. ТА СТАТИСТИКА ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ У ЦИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В другій половині XIX – на початку XX століття разом зі значними змінами в соціальній сфері трансформувалася й роль освіти, особливо вищої, у тогочасному суспільстві. Ліберальні перетворення в європейських країнах суттєво вплинули на Австро-Угорську імперію, де традиційна станова соціально-стратифікаційна модель суспільства швидко поступалася новій — соціально-професійній. Тепер запорукою кар’єрного зростання та високого соціального статусу ставали не походження чи матеріальний статок родини, а рівень освіти й професійна кваліфікація.

У цей період помітно змінювалося й суспільне сприйняття освіти. Вона дедалі сильніше асоціювалася з вищим соціальним статусом, матеріальною стабільністю та впевненістю в майбутньому. Ідея про необхідність здобуття вищої освіти як гарантії соціальних перспектив ставала популярною серед нижчих верств населення — селян і робітників. Тому на початку XX століття в усіх прошарках галицького суспільства поступово утвердилася думка про важливість вищої освіти.

Це яскраво підтверджують дані про соціальне походження інтелігенції. Якщо в 80–90-х роках XIX століття серед інтелігенції переважали вихідці зі священничих родин, то напередодні Першої світової війни вже близько 50 % інтелектуальної еліти становили діти селян і робітників.

Важливим освітнім і науковим центром Львова та всієї Галичини в другій половині XIX століття став Львівський університет. З 1851 року він розміщувався на сучасній вулиці М. Грушевського. Лише наприкінці століття за проектом Ю. Браунсойна були споруджені окремі корпуси для хімічного, геолого-мінералогічного та фармакологічного інститутів (сучасна вул. Св. Кирила і Мефодія), згодом — корпус медичного факультету (вул. Пекарська) та фізичного інституту (1897 р.) [61, с. 72].

У досліджуваний період управління університетом здійснював академічний сенат, до складу якого входили ректор, проректор, декани факультетів, представники факультетів та секретар. Колегіальним органом управління на рівні факультету була рада професорів, яка складалася з декана, проректора, професорів і двох виборних представників від доцентів. Структурно університет поділявся на кафедри (які асоціювалися з професором, що читав лекції) та інститути. Крім університетської бібліотеки, 1894 року розпочав роботу університетський архів, де зберігалася документація з 1848 року.

На межі 80–90-х років XIX століття в університеті діяло чотири факультети: юридичний, філософський, теологічний та медичний [12, с. 209]. Найбільш престижним і численним за складом студентів і викладачів був юридичний факультет. Медичний факультет було відкрито лише 1894 року згідно з розпорядженням імператора Франца Йосифа I від 1891 року.

Викладати в університеті дозволялося лише особам, які мали науковий ступінь доктора. Науково-педагогічний персонал поділявся на професорів, приват-доцентів, асистентів і лекторів. Кількість викладачів протягом досліджуваного періоду постійно зростала: якщо в 1850–1851 навчальному році їх було 27, то напередодні Першої світової війни — вже 169 [46, с. 8].

Водночас кількість українських професорів залишалася вкрай незначною. У 1900 році українці обіймали лише 6 професорських кафедр і 1 доцентуру, у 1914 році — 8 кафедр і 4 доцентури, а в 1918 році — 8 кафедр і 5 доцентур [46, с. 10].

Після закінчення Першої світової війни університет було полонізовано, а центр української вищої освіти перемістився до таємного Українського університету, який очолив професор В. Щурат [12, с. 210].

Слід зазначити, що наприкінці XIX століття Львівський університет мав би стати одним із головних форпостів української науки, проте польські політичні кола свідомо намагалися не допустити українців до вишу та перетворити його на виключно польський заклад. Особливо чітко ця тенденція

проявилася після того, як кафедру загальної історії очолив К. Ліске, кафедру польської історії — Т. Войцеховський, кафедру історії польського права — О. Бальцер, а кафедру австрійської історії — Л. Фінкель [43, с. 117].

Надзвичайно мала кількість українських професорів сприяла полонізації вищої освіти. Так, якщо у 1870 році польською мовою викладали 13 предметів, німецькою — 46, латинською — 13, а українською — лише 7, то в 1906 році польською мовою вже читали 185 предметів, українською — 19, латинською — 14, німецькою — лише 5 [12, с. 112].

Студентський контингент університету також не був однорідним і поділявся на звичайних (ординарних) студентів, надзвичайних (екстраординарних) студентів та вільних слухачів, які відвідували лекції за домовленістю з викладачами. Навчання на всіх факультетах тривало чотири роки, на медичному — п'ять років (на фармацевтичному відділенні — два або три роки). Навчальний рік складався з двох семестрів: зимового (жовтень—березень) та літнього (квітень—липень).

Кількість студентів університету постійно зростала: у 1851 році навчалось 699 студентів (юридичний факультет — 302, філософський — 89, теологічний — 308), у 1890–1891 н. р. — 1255, у 1900–1901 н. р. — 2060, а в 1913–1914 н. р. — вже 5871 студент (юридичний — 3493, філософський — 1229, теологічний — 971, медичний — 358) [43, с. 118].

Важливим кроком у розвитку української історичної науки стало відкриття в університеті кафедри всесвітньої історії з українською (руською) мовою викладання. Очолити її запросили відомого історика, учня В. Антоновича — Михайла Грушевського. Значення цієї події полягало не лише в постаті майбутнього лідера Української Народної Республіки, а насамперед у його новаторських поглядах на історію українського народу.

Як зазначають сучасні українські історики, відкриття кафедри спричинило «рішуче збільшення наукової та педагогічної продукції..., формування і підготовку молодого покоління свідомих своєї наукової і громадсько-політичної місії українських наукових кадрів, які відіграли

провідну роль у розвитку українського національного руху». Ця подія поклала початок формуванню загальноукраїнської спільноти істориків [11, с. 18].

Українці могли здобувати освіту рідною мовою у Львівському університеті лише частково. До 70-х років XIX століття викладання там здійснювалося виключно німецькою мовою. З 1871 року на юридичному та філософському факультетах було запроваджено викладання польською та українською мовами, що формально закріпило утраквістичний (двомовний) характер університету.

Насправді ця двомовність мала суто формальний характер. Завдяки сприятливій політичній ситуації у Відні поляки змогли значно повніше реалізувати свої національні права, ніж українці. Упродовж 1873–1878 років вони неодноразово зверталися до уряду з клопотаннями про надання польській мові статусу офіційної замість німецької. Зрештою, імператорським розпорядженням від 27 квітня 1879 року цю вимогу було задоволено [31, с. 69].

У наступні роки польська мова посіла домінуюче становище як в офіційному діловодстві, так і в навчальному процесі. Уже з кінця 1870-х років Львівський університет перетворився на один із головних форпостів польської культури в Галичині. Більше того, він претендував на роль найбільшого польського університету на теренах колишньої Речі Посполитої.

Дуже влучно охарактеризував тогочасний статус закладу Я. Грицак: «З колишнього провінційного німецького університету він став університетом у “прихованій” польській столиці».

Понад половину всіх українських студентів університету навчалася на теологічному факультеті. Однак і вони постійно стикалися з дискримінацією щодо здобуття освіти рідною мовою. Як правило, протягом 80-х років XIX століття українською мовою на факультеті читали лише 2 курси, а протягом наступних двадцяти років — 3–4 курси, і то лише для студентів четвертого року навчання. Таку ж кількість предметів могли вивчати українською мовою студенти юридичного факультету. Для порівняння: польською мовою в 1880-х

роках викладали близько 25 курсів, а напередодні Першої світової війни — понад 40 [46, с. 12].

Дещо краща ситуація склалася на філософському факультеті. На медичному факультеті, відкритому 1894 року, навчання з самого початку велось виключно польською мовою.

Українські викладачі намагалися частково компенсувати цю несприятливу ситуацію через систему практичних занять — так званих наукових семінарів. Під час цих занять налагоджувалася тісна співпраця між викладачем і студентами, молодь залучалася до активної наукової діяльності, вироблення нових ідей і думок. Це був ефективний спосіб спонукати студентів до самостійної науково-дослідницької роботи.

Такі україномовні семінари проводили: на юридичному факультеті — О. Огоновський та П. Стебельський; на філософському — Ом. Огоновський (з української філології), О. Колесса (з історії літератури), К. Студинський (з літератури) та С. Рудницький (з географії) [46, с. 11].

Найбільшою популярністю серед студентської молоді користувалися «історичні справи» Михайла Грушевського. Його семінар відвідували не лише історики, а й студенти філологічного, географічного, навіть правничого та богословського напрямів. Саме під час цих занять М. Грушевському вдалося виховати цілу плеяду майбутніх відомих науковців, які згодом склали ядро його історичної школи [21, с. 234].

На початку ХХ століття студентство ставало дедалі вагомішим чинником університетського життя. За кількістю студентів Львівський університет не поступався багатьом європейським вишам і посідав одне з провідних місць серед університетів Австро-Угорщини. Під час відзначення 250-річчя заснування університету його ректор Л. Фінкель зазначив, що за чисельністю студентів Львівський університет вийшов на друге місце в державі [61, с. 73].

Динаміка зростання студентського контингенту була такою (за даними зимових семестрів): у 1851/1852 навчальному році в університеті навчалось 699

студентів (на юридичному факультеті — 302, філософському — 89, теологічному — 308); у 1900/1901 н. р. — вже 2 060 студентів (відповідно 1 284, 309, 340, на медичному факультеті — 127); а в 1913/1914 н. р. їх кількість сягнула 5 871 особи (3 493 — на юридичному, 1 229 — на філософському, 358 — на теологічному та 791 — на медичному факультеті) [61, с.73].

Змінювалися й гендерні показники студентства. Зокрема, у зимовому семестрі 1911/1912 навчального року із загальної кількості 4 911 слухачів 407 осіб (близько 8,3 %) становили студентки.

Зміни суспільно-політичних відносин у Галичині зумовили нові тенденції в соціальній структурі населення, які безпосередньо позначилися й на студентському середовищі, вплинувши на зміст і характер студентського життя, правовий статус молоді тощо.

Про еволюцію соціального складу студентства свідчать такі статистичні дані. У зимовому семестрі 1882/1883 н. р. 77,5 % студентів походили із заможних верств суспільства, 7,6 % — були дітьми селян, 5,6 % — ремісників і робітників, 4,8 % — представників вільних професій і 4,5 % — учителів. У літньому семестрі 1906/1907 н. р. ці показники суттєво змінилися: 59,5 % — діти заможних верств, 14,1 % — селян, 4,8 % — ремісників і робітників, 9,0 % — вільних професій, 8,5 % — учителів, а 4,1 % становили «інші верстви населення» [61, с.73 – 74].

Наведена статистика підтверджує поступовий процес демократизації соціального складу студентства. Соціальна неоднорідність студентського середовища, безумовно, впливала на взаємовідносини між студентами та на формування їхніх політичних поглядів і настроїв.

Важливим чинником залишався й національний склад. За національністю переважну більшість студентів становили поляки, друге місце посідали українці, третє — євреї, інші національності були представлені незначними групами. Частка студентів-поляків у 1870/1871 н. р. становила 47,6 %, у 1900/1901 н. р. — 47,6 %, у 1913/1914 н. р. — 44,6 %. Частка українців відповідно дорівнювала 41,0 %, 31,3 % і 25,9 %, а євреїв — 4,6 %, 20,0 % і 28,1

% [61, с.74]. Таким чином, частка поляків залишалася відносно стабільною, частка українців поступово зменшувалася, тоді як частка студентів-євреїв стабільно зростала.

Історія Львівського медичного університету тісно пов'язана зі Львівським університетом. Як уже зазначалося, у 1891 році була створена спеціальна комісія під головуванням віце-президента Крайової шкільної ради доктора М. Бобжинського для розгляду питання про відкриття медичного факультету у Львівському університеті. Факультет урочисто відкрили 1894 року, що поклало початок новому етапу в розвитку української медицини [43, с. 118].

У наступні роки факультет динамічно розвивався: було відкрито 17 кафедр, значно зросла кількість професорсько-викладацького складу. Наприклад, на певний період на факультеті працювало 14 професорів, 12 доцентів і 14 асистентів. Кафедри очолювали відомі вчені: Г. Кадий, В. Шимонович, А. Бек, Я. Прус, А. Марс, Л. Ридигер, А. Цешинський, М. Ненцький, Я. Парнас, Р. Вейгль, В. Новіцький, З. Дмоховський, А. Габришевський та інші [43, с.118].

Хоча домінуючою мовою викладання на факультеті була польська, окремі дисципліни нефармацевтичного циклу читалися українською. Лише 1908 року українцем — професором акушерства і гінекології — став А. Соловій. Сучасники високо оцінювали рівень наукових досліджень медиків факультету, відзначаючи, що медицина розвивалася на європейському рівні [80].

Протягом 1894–1914 років на медичному факультеті Львівського університету підготували 544 лікарів, із них лише 40 (7,3 %) були українцями (Я. Грушкевич, І. Полохайло, М. Панчишин, О. Кордасевич, М. Музика, О. Барвінський та ін.) [9]. Якщо на початку на перший курс приймали 15–20 студентів, то згодом їх кількість зросла до 100 осіб [79].

Збільшення контингенту студентів-медиків спричинило численні звернення громадськості Львова до центральної та місцевої влади з проханням відкрити у столиці Галичини окремий медичний вищий навчальний заклад [43, с. 118]. Однак початок Першої світової війни не дозволив реалізувати ці плани.

Сьогодні одним із найбільших ветеринарних вишів України є Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Ґжицького, витоки якого сягають кінця XIX століття. «XVIII століття поставило нові вимоги до лікарів у зв'язку з поширенням епізоотій, — зазначають сучасні українські дослідники. — Спустошливі епізоотії, що дедалі частіше охоплювали Європу, висували нагальну потребу створення самостійних шкіл для підготовки ветеринарних лікарів. Другою причиною виникнення ветеринарних навчальних закладів стало значне піднесення рільництва та покращення тваринництва після попередніх катастрофічних втрат. Крім того, серйозним стимулом була потреба армії у добре підготовлених ветеринарних фахівцях» [11, с. 5].

Необхідність підготовки кваліфікованих ветеринарних лікарів у Галичині була усвідомлена лише наприкінці XIX століття. Завдяки зусиллям місцевої громадськості, згідно з декретом імператора Франца Йосифа I від 27 грудня 1880 року, у Львові мала бути відкрита цісарсько-королівська ветеринарна школа [11, с. 8]. Школа розташовувалася на території сучасного факультету ветеринарної медицини і включала головний корпус, кінно-стайні, прозекторій та кузню. При ній діяла бібліотека [18]. Першим директором школи став П. Зайфман [11, с. 13].

Згідно з розпорядженням Міністерства внутрішніх справ від 21 червня 1881 року, до Львова було надіслано навчальний план і дозволено створити три кафедри: описової та патологічної анатомії; фізіології та продуктів тваринництва; медичної та хірургічної патології і терапії з клініками [19, с. 320]. Заняття мали проводитися польською мовою. Дипломи та свідоцтва школи, зокрема свідоцтва школи кування коней, прирівнювалися за правами до документів Віденського ветеринарного інституту [43, с. 119].

Постановою 1896 року Львівській ветеринарній школі з 1 жовтня 1897 року було надано статус вищої школи (академії) з відповідним збільшенням штату викладачів і фінансування. З 1909 року ректора обирали з-поміж професорів терміном на два роки. Першим виборним ректором Львівської

ветеринарної академії став професор Й. Шпільман. У 1908 році академія отримала право присвоювати науковий ступінь доктора ветеринарної медицини, а також звання почесного доктора за особливі заслуги [11, с. 12].

Напередодні Першої світової війни в академії працювали відомі професори: С. Круліковський, В. Кульчицький, З. Марковський, П. Кретович, Т. Голобут та інші. У 1917 році ректором академії вперше став українець — професор В. Кульчицький [11, с. 13].

Для вступу до Львівської ветеринарної академії випускники середніх шкіл мали пред'явити атестат зрілості. Навчання тривало чотири роки. До початку Першої світової війни академію закінчили 511 ветеринарних лікарів. Сучасні історики зазначають, що завдяки їхній діяльності в Галичині значно поліпилися ветеринарно-санітарні умови, зменшилися втрати худоби від епізоотій, зросло поголів'я тварин і збільшився їхній експорт [11, с. 15].

У 1913 році в академії було засновано перше українське товариство ветеринарних медиків «Ватра», яке очолив Є. Суховерський. Поступово збільшувалася й кількість українських викладачів, серед яких, окрім В. Кульчицького, були Є. Нестайко та М. Стахурський [43, с.119].

У цей період у виші створено унікальні колекції анатомічних, патологоанатомічних, зоологічних, хірургічних та бактеріологічних препаратів, а також виготовлено оригінальні хірургічні інструменти [11, с. 15].

Поряд із ветеринарною освітою висококваліфікованих аграріїв готувала рільнича школа, заснована 1856 року (сучасний Львівський національний аграрний університет). У 1878 році школа стала державною, а 1880 року — вищим навчальним закладом. Її матеріально-технічну базу становили навчальні корпуси, гуртожиток, господарські будівлі, дослідні поля, лабораторії, а також метеорологічна, механічна, контрольна-насінна, хімічно-рільнича та землеробська станції [16, с. 108].

Зростання авторитету закладу призвело до того, що 1901 року йому було надано статус академії. На початку ХХ століття розпочали роботу перші кафедри: рільництва й рослинництва, сільської адміністрації, сільської

інженерії. За словами сучасників, це дозволило перетворити академію на один із провідних центрів аграрної науки не лише в Галичині, а й у Східній Європі [16, с. 108]. Розвиток вишу перервала Перша світова війна, а його діяльність відновилося в міжвоєнний період уже в складі Львівської політехніки.

«Тривалий час вважалося, що історія Національного університету «Львівська політехніка» бере початок від 1844 року, коли австрійський уряд створив Технічну академію у Львові, — зазначають українські дослідники. — Однак академія виникла не як новий заклад, а на базі вже існуючої Реальної школи. Тому відлік історії Львівської політехніки варто вести від часу заснування Реальної школи у Львові» [81].

Цісарсько-королівська реальна школа у Львові була заснована 1816 року і призначалася для випускників нормальної школи. Вона давала технічні знання і протиставлялася класичній освіті, акцентуючи увагу на природничо-математичних дисциплінах (креслення, рисунок тощо). У 1844 році школу реорганізували в Технічну академію, а 1863 року перетворили на вищий навчальний заклад [81].

Першим ректором Технічної академії став Ф. Стжелецький (1872–1873 рр.). Спочатку діяло три кафедри: нарисної геометрії, механіки й теорії машин, будівництва шляхів, мостів і залізниць. Згодом відкрили кафедру геодезії (завідувач Д. Зброжек), хімічної технології (Г. Гюнсберг), машинобудування (Б. Мариняк). У 1871 році кафедру архітектури очолив Ю. Захарієвич [81].

Надалі кількість кафедр швидко зростала: 1888 року відкрито кафедру рільничо-лісової спеціальності, 1884 року — кафедру зоології, ботаніки й товарознавства (завідувач О. Волощак), 1890 року — кафедру теорії залізничного транспорту (Р. Гостковський), 1891 року — кафедру електротехніки. З 1886 року діяла дослідна станція з проблем нафтової промисловості й кераміки, а пізніше — механічна станція випробування матеріалів. На початку ХХ століття кількість кафедр перевищувала два десятки [43, с. 120].

Збільшення кількості кафедр і студентів спричинило гостру нестачу навчальних приміщень. У зв'язку з цим на початку 1872 року імператор Франц Йосиф дозволив академії побудувати власний будинок. 8 жовтня 1877 року заклад отримав назву «Політехнічна вища школа», а 1901 року йому надали право присвоювати науковий ступінь доктора технічних наук (до Першої світової війни його здобули 64 інженери) [81].

Як і в інших вишах, студенти політехніки поділялися на звичайних і надзвичайних. Навчання було платним. У 1894 році в академії навчалось 250 студентів, а викладацький склад налічував 57 осіб, із них 15 звичайних професорів і 4 надзвичайних [81].

На жаль, українців серед професорів Політехніки, як і в інших львівських вишах, було дуже мало. Як зазначають О. Жук та Р. Зінкевич, «на початку ХХ століття Львів став значним і авторитетним центром європейської науки. У всіх техніко-економічних і соціально-культурних процесах активну участь брали вчені та вихованці Політехнічної школи. Різне збільшення кількості студентів створювало сприятливі умови для підготовки високоосвічених кадрів інтелігенції» [81].

Високоосвічених фахівців у сфері економіки готувала також Державна торговельна школа у Львові. 8 вересня 1899 року, за поданням Міністерства віросповідань та освіти, імператор санкціонував створення Державної торговельної школи у Львові (в приміщенні сучасного Українського драматичного театру ім. М. Заньковецької). Того ж року школа мала розпочати роботу з 1 жовтня. Було затверджено навчальні плани, а тимчасовим керівником призначено професора А. Павловського. У 1902 році Вища торговельна школа отримала статус академії [43, с. 120].

«У торговельних колах академія користувалася доброю репутацією, про що свідчила велика кількість бажаючих вступити, — зазначають дослідники. — На вечірні курси для дорослих щороку бажало потрапити більше осіб, ніж заклад міг прийняти. Найбільші банки зверталися з проханням відкрити

професійні курси або встановлювали стипендії для підготовки фахових кадрів» [58, с. 131].

З 90-х років XIX століття розпочалася активна боротьба українського студентства за створення власного університету у Львові. 13 липня 1899 року було скликано перше академічне віче, присвячене освітньому питанню. Відтоді «університетське питання» на багато років стало головною справою галицько-українських студентів.

На черговому Академічному вічі у Львові 1901 року студенти вимагали друкування підручників українською мовою та відкриття кафедр з українською мовою викладання на окремих факультетах [1, с. 153]. Керівництво Львівського університету заборонило проведення студентського віча 19 листопада 1901 року. Проте українські студенти зібралися нелегально — у кількості близько 600 осіб — і постановили всіма можливими засобами домагатися заснування українського університету, а до його створення боротися за реальну двомовність (утраквізацію) та створення польсько-українського університету як проміжного етапу.

Коли представники університетської адміністрації прибули на віче, намагаючись розігнати зібрання, їх зустріли свистом і криками, після чого вони змушені були залишити приміщення. У відповідь сенат університету розпочав слідство, і з університету було відраховано В. Темницького, Є. Косевича, Є. Бурачинського, М. Щуровського та В. Пачовського. Обурені студенти зібрали заяву з 420 підписами, вимагаючи виключити й їх разом із товаришами. Не дочекавшись відповіді, вони вдалися до сецесії — масового виходу зі Львівського університету з метою продовжити навчання в інших вищих навчальних закладах імперії.

Цей акт сецесії справив сильне враження не лише в Галичині, а й по всій Австро-Угорській імперії. Було навіть створено спеціальний фонд підтримки студентів, до якого за кілька місяців надійшло 30 тисяч крон [23, с. 219, 220].

Єдиною українською партією, яка не підтримала студентство в цій боротьбі, була Руська народна партія (москвофіли). Вони вважали, що

відкриття українського університету нібито завдасть шкоди «руській справі» в Галичині [38, с. 13]. Усі інші українські політичні сили виступили на підтримку студентства.

Офіційний Відень, попри значний розголос, не пішов на конструктивний діалог зі студентами. Тому 1902 року сецесію було припинено і студенти повернулися до університету. У наступні роки питання українського університету відійшло на другий план через аграрний страйк і боротьбу за виборчу реформу до австрійського парламенту та Галицького сейму [23, с. 221, 222].

Університетське питання знову вийшло на передній план у 1906 році, а також обговорювалося на Празькому з'їзді слов'янської молоді (25–30 червня 1908 р.) та на Другому всеукраїнському вічі у Львові в липні 1913 року. На останньому питанню було присвячено цілий день, у результаті чого ухвалили п'ять резолюцій зі зверненнями до уряду [23, с. 219].

Усі ці студентські віча та петиції до австрійського уряду супроводжувалися сильним спротивом польських політичних кіл і академічного сенату Львівського університету. Поляки розглядали прагнення українців не лише як зазіхання на «польський характер» університету, а й як загрозу польським позиціям у всій Галичині. Тому питання університету набуло гострого політичного, а не лише культурного характеру.

Польські молодіжні організації активно протидіяли вимогам українського студентства, намагаючись ліквідувати навіть ті незначні здобутки, яких вдалося досягти в боротьбі за україномовну освіту [28, с. 49]. У польському суспільстві поширювалася думка, що за студентськими діями стоять впливові політичні сили, які прагнуть дестабілізувати ситуацію в Галичині та розпалити антипольські настрої. Поляки аргументували свою позицію тим, що простий український народ нібито «ще не доріс» до вищої освіти рідною мовою.

Активізація студентського руху спонукала українських парламентарів у Відні до рішучих дій. У 1907–1909 роках вони проводили переговори з урядом щодо відкриття українського університету. Новий етап боротьби за створення

українського університету у Львові був пов'язаний із загальнодемократичними виступами 1907 року, зокрема з вимогами запровадження нового виборчого закону до Австрійського парламенту та Галицького сейму, а також із загостренням національних конфліктів у стінах університету і активним обговоренням університетського питання в сеймі.

14 лютого 1907 року українські послы внесли до парламенту проект резолюції, в якій вимагали від уряду визнати необхідність заснування окремого українського університету у Львові. Проект підписали Євген Олесницький та митрополит Андрей Шептицький²⁷. Однак шкільна комісія відхилила запропоновані українцями зміни щодо Львівського університету. У відповідь українські студенти організували в приміщенні університету сутички з польськими студентами на національному ґрунті [63, с. 68]

Паралельно розпочався новий етап розгляду університетського питання в Державній Раді. 16 грудня 1907 року стався неприємний інцидент: президент палати послів Ріхард Вайскірхнер відмовився поставити на початку засідання запит щодо подій у Львівському університеті. Українські послы у відповідь влаштували шум, гамір і замішання, що викликало негативну реакцію з боку інших депутатів австрійського парламенту. Цю поведінку засудила навіть українська преса, а голова українського парламентського клубу Юліан Романчук змушений був визнати, що подібні дії є небажаними [63, с. 68].

На початку 1908 року українці ініціювали в австрійському парламенті спільні наради зі словенцями, хорватами, італійцями та румунами з метою вироблення спільної позиції щодо університетського питання. Було запропоновано вимагати від уряду створення самостійного «руського університету» не пізніше ніж через п'ять років, а вже з наступного навчального року — виділення всіх українських кафедр в окрему освітньо-наукову установу. Однак цей проект не мав реальних перспектив через потужний вплив польського парламентського лобі, а також через вбивство українським

студентом Мирославом Січинським намісника Галичини Анджея Потоцького [63, с. 68]

Чергову спробу порушити питання про український університет у Державній Раді було зроблено у січні 1909 року у зв'язку з урядовою пропозицією про відкриття у Відні правничого факультету з італійською мовою викладання. Українські послы С. Дністрянський та О. Колесса внесли аналогічний запит щодо заснування українського університету у Львові. Проте 5 лютого 1909 року сесію Державної Ради закрили, і український запит залишився без розгляду [32, с. 136].

У 1910 році університетське питання знову постало в Державній Раді з двох причин: постійних нагадувань українських послів та пропозиції сенату Львівського університету законодавчо закріпити польський характер університету. На нараді в міністра освіти і віровизнань графа Карла Штірка 4 березня 1910 року Ю. Романчук і О. Колесса заявили, що українці готові визнати польський характер Львівського університету за умови створення в місті окремого українського університету³⁴. Міністр зазначив, що рішення в цій справі можливе лише на основі порозуміння між українцями, поляками та урядом. Відень уперше офіційно застосував принцип недопущення односторонніх дій у цьому питанні [7, с. 535]

27 травня 1910 року українські послы Кость Левицький і О. Колесса запропонували прем'єр-міністру Ріхарду Бінерту компромісну формулу: спочатку відокремити українські кафедри в автономну університетську інституцію з правом проводити іспити та габілітації, а згодом перетворити її на повноцінний український університет, після чого Львівський університет став би виключно польським [7, с. 536]

До питання про відкриття українського університету у Львові в 1910 році зверталися також: 28 червня 1910 року в палаті послів Микола Василько, митрополит Андрей Шептицький, а під час дебатів у бюджетній комісії — Є. Окуневський, К. Левицький, О. Барвінський та інші українські послы [63, с. 69]

Така напружена обстановка призвела до відкритого протистояння не лише в парламенті, а й безпосередньо в університеті. 1 липня 1910 року під час чергового студентського віча у Львові сталася збройна сутичка між українськими та польськими студентами, унаслідок якої загинув студент правничого факультету, член УСДП Адам Коцко. Ця трагедія набула широкого резонансу в Європі. Європейська преса рясніла статтями як із підтримкою, так і з осудом дій студентів. У Галичині 1 липня стало днем національної скорботи, і щороку в цю дату проводилися демонстрації з вимогою створення українського університету [24, с. 308, 309].

У наступні роки боротьба українського студентства не припинялася і набула ще більш масового характеру. Якщо раніше основні акції відбувалися у Львові, то напередодні Першої світової війни демонстрації, віча та виступи проводилися по всій Східній Галичині — в містах, селах і повітах [23, с. 225].

У газеті «Діло» від 17 червня 1912 року було опубліковано звернення, в якому наголошувалося: «Справа українського університету у Львові — се не тільки справа австрійської України, се справа цілої України... Цілий український народ чекає нетерпеливо цієї хвилини, коли український університет стане у Львові! Приходьте всі на демонстраційні маніфестації! На віча! На збори» [9, с. 4].

Після тривалої боротьби австрійський імператор у січні 1914 року все ж погодився на створення українського університету не пізніше 1916 року. Це рішення було зумовлене погіршенням міжнародної ситуації та прагненням австрійської влади заручитися лояльністю національних меншин і залагодити польсько-український конфлікт напередодні війни. Однак через початок Першої світової війни влітку 1914 року це рішення так і не було реалізоване.

Таким чином, буржуазно-демократична «весна народів» 1848–1849 років, яка сколихнула Європу, принесла суттєві зміни й до Галичини. Насамперед відбулася трансформація світогляду молоді, яка активно підтримала ідеї національного відродження русинів-українців. З того часу поступово зростала популярність здобуття вищої освіти, що було пов'язано з потребою у

кваліфікованих фахівцях і появою світської інтелігенції (до середини XIX століття єдиною освіченою верствою українського суспільства Галичини були греко-католицькі священники).

Людина з університетською освітою набувала певного суспільного статусу. Студентами ставали не лише діти заможних родин, а й вихідці з селянських сімей. Незважаючи на високу вартість навчання, батьки робили все можливе, щоб дати дітям освіту. Переважно вищу освіту здобували хлопці, оскільки тогочасні суспільні норми не передбачали високої освіти для жінок.

Найбільшим вищим навчальним закладом Галичини залишався Львівський університет, у якому згуртувалася значна частина української молоді. Студенти були не просто слухачами лекцій польською мовою, а наприкінці XIX – на початку XX століття перейшли до рішучих дій — боротьби за створення власного університету з українською мовою викладання. Ці вимоги активно підтримували українські політичні діячі, які майже на кожному засіданні Галицького сейму порушували освітнє питання.

Поляки чинили потужний опір, вважаючи Львівський університет своїм національним надбанням. Завдяки наполегливості та жертвності студентства владі все ж довелося погодитися на створення українського університету, проте початок Першої світової війни 1914–1918 років перекреслив ці плани.

Крім Львівського університету, українські студенти навчалися також у Ветеринарній, Рільничій та Торговельній академіях, а також у Політехнічній вищій школі.

Рішуча і жертвна боротьба українського студентства Галичини другої половини XIX – початку XX століття за свої національно-культурні права є яскравим прикладом для нащадків, як потрібно шанувати рідну мову й культуру.

ВИСНОВКИ

Упродовж 1848–1914 рр. у контексті лібералізації внутрішньої політики Габсбургів було впроваджено конституційне управління та створено провінційні представницькі органи — ландтаги. У Галичині функції такого органу виконував Галицький крайовий сейм. Проте зазначені демократичні реформи супроводжувалися суттєвим розширенням польського політичного впливу, оскільки центральний уряд у Відні фактично делегував управління краєм польським елітам, перетворивши Галичину на автономну провінцію.

Політичне домінування польських кіл деструктивно позначилося на тогочасній освітній сфері. Попри те, що Конституція 1867 року декларувала рівноправність мов і гарантувала право на навчання рідною мовою, польська адміністрація краю здійснювала системну обструкцію українського шкільництва. Чиновницький апарат блокував відкриття початкових шкіл та класичних гімназій із українською мовою викладання, а також категорично заперечував можливість заснування українського вищого навчального закладу. Ключовий орган управління галуззю — Крайова шкільна рада — був майже повністю укомплектований пропольськими діячами, які проводили політику асиміляції.

Нормативно-правова база, що регламентувала функціонування освітнього простору Галичини у досліджуваний період, мала дворівневу структуру й поєднувала загальнодержавне законодавство та локальні крайові постанови. Базовим імперським документом у сфері початкової освіти став закон від 14 травня 1869 року, положення якого згодом коригувалися та доповнювалися

крайовими актами 1893, 1895, 1899 та 1909 років. Сфера середньої освіти (класичні гімназії та реальні школи) підпорядковувалася нормам «Організаційного нарису» 1849 року (з подальшими новелами 1867, 1899 та 1909 років). Вищі навчальні заклади натомість володіли ширшим спектром автономних прав та академічних свобод.

Структурно система освіти Східної Галичини охоплювала початкову, середню та вищу ланки. У галузі початкового шкільництва з 1869 року було запроваджено диференціацію закладів на міські та сільські, а з 1893 року — на нижчі (одно-, дво-, три- і чотирикласні) та вищі (п'яти-, шестикласні та виділові). Здобуття початкової освіти проголошувалося безкоштовним та обов'язковим для дітей віком від 6 до 12 років, хоча через хронічні матеріальні нестатки населення та спротив поміщиків ця норма на практиці часто ігнорувалася.

Однією з найбільш деструктивних тенденцій залишався кадровий голод у початковій ланці. Низький рівень матеріального забезпечення та правова незахищеність вчителів знижували престиж педагогічної професії. Проте, попри дискримінаційні умови, у краї сформувалася плеяда самовідданих педагогів, які вдало поєднували професійну діяльність із громадсько-політичною та літературною роботою (зокрема Є. Бохенська, О. Дучимінська, М. Підгірянка, У. Кравченко та ін.). Сільські вчителі становили найбільш вразливий прошарок галицької інтелігенції.

Середня освіта регіону була представлена класичними гімназіями з 8-річним терміном навчання та 7-річними реальними школами. Станом на 1914 рік у Галичині функціонувало лише п'ять державних та десять приватних українських гімназій, які розташовувалися виключно в міських центрах. Процес їхнього заснування штучно гальмувався польською адміністрацією з метою обмеження доступу української молоді до вищих щаблів освіти. Натомість завдяки послідовному відстоюванню національних інтересів українськими послами у Галицькому сеймі, інструментам петиційних кампаній до Відня та потужній суспільній підтримці вдалося домогтися відкриття державних

українських гімназій у Львові (1874 р.), Коломиї (1892 р.), Перемишлі (1895 р.), Тернополі (1899 р.) та Станіславові (1905 р.). Зазначені інституції перетворилися на провідні центри національно-патріотичного виховання молоді, де за ініціативи викладацького складу формувалися учнівські гуртки, просвітницькі осередки, а також підрозділи організацій «Сокіл» та «Пласт».

Вища освіта краю у досліджуваній період демонструвала динамічний кількісний ріст і поступову демократизацію соціального складу студентства — до вишів дедалі частіше вступали діти селян, ремісників та службовців. Мережа вищої школи Галичини була представлена Львівським університетом, Політехнічною вищою школою, Ветеринарною академією, Рільничою академією в Дублянах та Вищою торговельною академією у Львові. Провідним академічним центром залишався Львівський університет. Під тиском українського національного руху наприкінці XIX — на початку XX ст. у його структурі було відкрито дві кафедри з українською мовою викладання: у 1894 році — кафедру всесвітньої історії (очолювана М. Грушевським) та у 1900 році — кафедру української мови й літератури та церковнослов'янської мови.

Попри формальний двомовний (утраквістичний) статус університету, польська професура прагнула його повної полонізації, що викликало рішучу протидію з боку українського студентства. Боротьба за право на вищу освіту рідною мовою набувала гострих політичних форм, проявами яких стали масштабні студентські сецесії (зокрема, вихід з університету близько 600 українських студентів у 1901 році) та трагічні вуличні й аудиторні сутички, під час однієї з яких у липні 1910 року загинув лідер студентського руху Адам Коцко.

Таким чином, освітній простір Галичини другої половини XIX — початку XX століття виступав потужним інструментом модернізації суспільства і водночас перетворився на епіцентр жорсткої етнополітичної конфронтації. Для українського населення інститути освіти відкривали канали вертикальної соціальної мобільності та виступали майданчиком для формування національної інтелектуальної еліти. Тривала та безкомпромісна боротьба

української спільноти й студентства за розширення мережі національних шкіл та заснування вищої школи заклала міцний теоретичний і практичний фундамент для подальшого розвитку української академічної та педагогічної традиції у ХХ столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Опубліковані документи

1. Дем'янчук М. Початки Пласту в чоловічій українській гімназії. Альманах Станіславської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини / ред. М.Климишин. Т. 2. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Вид. Центрального Комітету Станіславщини, 1985. С.723–725.
2. Дем'янчук М. «Селянська бурса» в Станіславі (1909–1916). Альманах Станіславської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини / ред. М.Климишин. Т. 2. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Вид. Центрального Комітету Станіславщини, 1985. С. 83–94.
3. Логаза М. Директор Микола Сабат – батько Станіславської української державної гімназії. Альманах Станіславської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини / ред. М.Климишин. Т. 2. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Вид. Центрального Комітету Станіславщини, 1985. С. 452–455.
4. Мацьків Т. Історія Української державної гімназії в Станіславі (1905–1913). Альманах Станіславської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини / ред. М. Климишин. Т. 1. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен: Вид. Центрального Комітету Станіславщини, 1975. С. 261–266.
5. Хрестоматія з історії Коломиї / упоряд. І. Монолатій. ІваноФранківськ: Лілея-НВ, 2016. 671 с.

II. Мемуари і спогади

6. Кравченко У. Спогади учительки. Коломия, 1936. 314 с.
7. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 на підставі споминів. Львів: Друкарня оо. Василіян у Жовкві, 1926. 736 с.
8. Шах С. Львів – місто моєї молодості. Мюнхен, 1956. 362 с.

III. Монографії та наукові статті

9. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини 1861-1939 рр. (Короткий історичний нарис). Івано-Франківськ, 1995. 72 с.
10. Бзунько Г. Політика урядів Австро-Угорщини щодо вищих навчальних закладів Східної Галичини: національний аспект (1867–1914 роки). Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, 2019. 232 с.
11. Благий В. Благий В. Львівська Академія Ветеринарної Медицини в 1897–1914 рр.: історія становлення. Львів, 2001. 144 с.
12. Благий В. Структура та викладацький склад вищих шкіл Львова на початку ХХ ст. Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2000. Вип. 35 – 36. С. 207–220.
13. Благий В. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999. 76 с.
14. Верига В. Там, де Дністер круто в'ється. Львів: Каменяр, 1993. 278 с.
15. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів: з друк. вид. спілки «Діло», 1924. 178 с.
16. Гаврищак І.І., Проців О.Я. Галицькі гімназії II половини ХІХ століття: кадровий склад і система підготовки педагогічних працівників. *Sciences of Europe*. 2021. Vol. 3 (66). S.53 – 57. URL: <https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2021/11/VOL-3-No-66-2021.pdf>
17. Галів М. Матеріальне забезпечення сільського вчительства Галичини у 1867–1914 рр. (на прикладі Дрогобицького повіту). Проблеми гуманітарних наук. Дрогобич, 2011. № 28. С. 47–63.

18. Гелей С. Шкільна освіта в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки*. Львів, 2015. Вип. 13. С. 30–50.
19. Гнатюк В. Національне відродження Австро-Угорських українців (1772–1880 рр.). Відень: друкарня А. Гольцгавзена, 1916. с.71
20. Головчак Н. Становлення гімназійної освіти у Галичині (XIX – поч. XX ст.). *Українська етнопедagogіка у контексті розвитку сучасних теорій виховання та навчання* / за ред. проф. Н. Лисенко. Івано-Франківськ: Плай, 2005. С.157–163.
21. Грушевський М. В справі «Академічного дому». Грушевський М. Твори: у 50 т. Т. 1. Львів: Видавництво «Світ», 2002. С. 234–235.
22. Грушевський М. Утраквізація чи розділ університету? Грушевський М. Твори: у 50 т. Т. 3. Львів: Видавництво «Світ», 2005. С. 17–19.
23. Гурак І. «Молода Україна»: студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-ті рр. XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ: ПП Третяк І. Я., 2007. 280 с.
24. Гурак І. Студентство у боротьбі за відкриття українського університету у Львові та події 1 липня 1910 року. *Українознавчі студії*: Івано-Франківськ, 2007. Вип.7. С.305–315.
25. Дейчаківський І. Гімназія, о наша ALMA MATER!: українська гімназія в Станіславові: історія, професори, вихованці. Івано-Франківськ: Misto NV, 2017. 409 с.
26. Добржанський О.В., Шологон Л.І. Українські професійні об'єднання педагогів Галичини та Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.): спроба порівняльного аналізу. *Русин*. 2022. №68. С. 132 – 153.
27. Добрянський М. Українсько-польські стосунки у XIX ст. Мюнхен, 1969. С. 81-83
28. Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. 540 с.

29. Івано-Франківська (Станиславівська) українська державна гімназія. Історико-педагогічний нарис / За ред. проф. Б.Ступарика. Івано-Франківськ, 2000. 350 с.
30. Глин Л. Питання мови шкільництва в діяльності Галицького крайового сейму (1870–1876 рр.). *Вісник Прикарпатського університету: Історія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. 12. С. 181–187.
31. Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців. (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Львів: ЛДУ, 1999. 117 с.
32. Качмар В. Справа українського університету на тлі польсько-українських суперечностей у Галичині 1901–1908 рр. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2002, № 52. С.132–142.
33. Кондратюк К., Коцюмбас О. Академічна гімназія у Львові (1849–1914). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. Вип. 33. С. 50 – 68.
34. Корж-Усенко Л. Студент як учасник навчально-виховного процесу у вищій школі України на початку ХХ ст. *Науковий вісник МНУ імені В.Сухомлинського*. Миколаїв, 2017, № 4. С. 259–265.
22. Кочержук М. Українська державна гімназія в Коломиї 1892–1944. Коломия: Вік, 2011. 288 с.
35. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Івано-Франківськ, 1993. 199 с.
36. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (ХІХ – перша половина ХХ століття). Історико-педагогічний аспект. Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. 328 с.
37. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.). Львів, 1997. 222 с
38. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. К.: Основи, 1994. Т. 1.529 с.

39. Лісна І. Становлення державності в Галичині (1918–1923 рр.). Тернопіль: Економічна думка, 2001. 92 с.
40. Лозинський М. Українська школа в Галичині. Л., 1906. 38 с
41. Ломацький М. Українське вчительство на Гуцульщині. Торонто, Онтаріо: Об'єднання українських педагогів у Канаді, 1958. 72 с.
42. Луканюк С. Організація, завдання та значення діяльності Крайової шкільної ради в багатонаціональній Галичині (1867–1918 рр.). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль, 2007. Вип. 9. С. 143–147.
43. Лучаківська І. Становлення вищої освіти в Галичині: особливості, тенденції, напрями (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль, 2017. Вип. 1, ч. 2. С. 116–121.
44. Мацьків Т. Історія української державної гімназії в Станиславові // Альманах Станиславівської землі. Нью-Йорк –Торонто – Мюнхен, 1975. С. 261 – 266.
45. Маслій Г. Виховання дівчат у початкових школах Західної України (кінець XIX – початок XX ст.). *Гірська школа Українських Карпат*. ІваноФранківськ, 2013. № 8–9. С. 173–175.
46. Мисак Н. Роль вищих навчальних закладів Галичини у процесі становлення української інтелігенції наприкінці XIX – на початку XX століття. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів, 2016. Вип. 9. С. 5–16.
47. Мисак Н. Середня освіта як важливий чинник у формуванні української інтелігенції в Галичині наприкінці XIX – на початку XX століття. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів, 2015. Вип. 8. С. 100–117.
48. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.

49. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. 932 с.
50. Ріккарді Г. Становище українського шкільництва у Східній Галичині в 60-х рр. ХІХ – поч. ХХ ст.: спроба історичного аналізу. *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 27. С. 339–346.
51. Русин Г. Історичний розвиток шкільної освіти в Галичині. *Обрії*. Івано-Франківськ, 2015. № 1. С.40–43.
52. Сабат М. Формування національної свідомості студентства Галичини. *Джерело*. Київ, 1999. № 4. С. 80–84.
53. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 280 с
54. Семчишин М. Тисяча років української культури. К., 1993. 369 с.
55. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ: Наукова думка, 2001. 912с.
56. Стинська В. Мережа навчально-виховних закладів у Галичині на початку ХХ століття. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2000. Вип. 4. С.180–185.
57. Стинська В. Підготовка вчителів для народних шкіл Галичини на початку ХХ століття. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. праць*. Чернівці: Рута, 2001. Вип. 127: Педагогіка та психологія. С. 160 – 164.
58. Стинська В. Система шкільництва в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. 205 с.
59. Стинська В. Софія Русова про систему шкільництва України. *Вісник Прикарпат. ун-ту*. Івано-Франківськ: Плай, 2001. Вип. V: Педагогіка. С. 53 – 56.
60. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ, 1994. 144 с.

61. Сухий О. Львівський університет на рубежі XIX – XX ст. організація, школи, громадське життя. *Вісник Львівського університету. Історія*. Львів, 2013. Вип.49. С. 52–77.
62. Титова М. Нормативно-правова база щодо мови викладання в школах Галичини другої половини XIX століття. *Обрії*. Івано-Франківськ, 2006. № 1. С. 3–5.
63. Филипчак І. З історії села Лішні, Сяніцького повіта. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 149: Праці Історико-філософської секції. Львів, 1928. С. 85–116.
64. Франко І. Наші народні школи і їх потреби // Зібр. тв. в 50-ти т. К.: Наукова думка, 1986. Т. 46. Кн. 2. С. 108 – 115.
65. Франко І. Одвертий лист до гали[цької] української молодезі // Зібр. тв. в 50-ти т. К.: Наукова думка, 1986. Т. 45. – С. 401 – 409.
66. Шологон Л. Боротьба українських педагогічних організацій Галичини та Буковини за поліпшення матеріального становища вчителів в кінці XIX – на початку XX ст. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2002. Вип. 5. С. 15–26.
67. Шологон Л. Видавнича діяльність Українського педагогічного товариства в Галичині (1881–1914 рр.). Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2012, Вип. 2. С. 28–31.
68. Шологон Л. Стан української початкової та середньої освіти в Галичині (друга половина XIX – початок XX ст. Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2004. № 10. С. 87–92.
69. Шулдан Л., Штендера А. Архітектура народних шкіл у роботах Тадеуша Вацлава Мюнніха. *Вісник національного університету Львівська політехніка*. Львів, 2013. № 757. С. 424–433.
70. Ющишин І. Товариство «Взаїмна Поміч Українського Вчительства 1905–1930. Львів, 1932. 339 с.

71. Ясінчук Л. 50 літ рідної школи 1881–1931. Львів: Накладом товариства «Рідна школа». 270 с.

72. Gajak-Toczek M. Męskie gimnazja państwowe we Lwowie w latach 1772–1914. *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Litteraria Polonica*. Lodz: W-wo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010. – Т. 13. – S. 349–358;

73. Gajak-Toczek M. Dzieje V Gimnazjum Państwowego we Lwowie – wydarzenia, fakty, sylwetki uczniów i nauczycieli. *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Litteraria Polonica*. Lodz: W-wo Uniwersytetu Łódzkiego, 2011. Т. 14. S. 212–224.

74. Śliwa L. Gimnazja galicyjskie w procesie kształtowania się inteligencji polskiej *Galicja i jej dziedzictwo* / [red.: A. Meissner, J. Wyrozumski]. – Rzeszów: W-wo wyższej szkoły pedagogicznej, 1995. Т. 3: Nauka i oświata. S. 163–169.

IV. Підручники і посібники

75. Аркуша О., Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. Час народів. Історія України XIX століття: Навчальний посібник / за заг. ред. М. Мудрого. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 408 с.

76. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). Львів: Світ, 1996. 244 с.

77. Полонська-Василенко Н. Історія України 1900–1923 рр. Київ: Відродження, 1991. 136 с.

78. Сарбей В. Національне відродження України. Україна крізь віки. Київ: Альтернативи, 1999. Т. 9. 336 с.

V. Інтернет-ресурси

79. Ганіткевич Я. Історичні етапи найстарішого в Україні Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького. URL: <https://ntsh.org/content/ganitkevich-yaroslav-istorichni-etapi-naystarshogo-v-ukrayini-lvivskogo-nacionalnogo>

80. Ганіткевич Я. Професори-лікарі Львівського медичного факультету університету / медичного інституту – місцеві українці. URL:

<http://ntsh.org/content/professori-likari-lvivskogo-medichnogofakultetu-universitetumedichnogo-institutu-miscevi>.

81. Жук О., Зінкевич Р. Історія Львівської політехніки. URL: <http://www.logos.biz.ua/proj/lpi/pdf/8-27.pdf>

VI. Автореферати дисертацій

82. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Східній Галичині (1867 – 1939): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 1996. 25 с.

83. Благий В. Студентство Львівського університету в 1900-1914 роках: історико-соціологічний аспект: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2003. 19 с.

84. Білавич Г. Українське педагогічне товариство “Рідна школа” і розвиток національного шкільництва у Галичині (1881 – 1939 рр.): Автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. К., 1996. 24 с.

85. Вараниця А. Учителі народних шкіл Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століття. На правах рукопису. Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2018. 316 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура системи освіти в Галичині вдругій половині XIX – початку XX ст.

Рівень освіти	Типи навчальних закладів	Термін навчання	Особливості та мета функціонування
Початкова освіта(народні або тривіальні школи)	<ul style="list-style-type: none"> • Сільські народні школи • Міські (виділові) школи • Утраквістичні (двомовні) школи 	Від 1 до 7 років (Обов'язкове для дітей віком 6–12/14 років)	Базова ланка для здобуття навичок читання, письма й рахунку. Навчання безкоштовне. Утраквістичні заклади часто використовувалися владою для обмеження суто українськомовного навчання.
Середня освіта(вступ після 4 класів народної школи)	<ul style="list-style-type: none"> • Класичні гімназії • Реальні школи 	<ul style="list-style-type: none"> • Гімназії: 8 років • Реальні школи: 7 років 	Навчання платне. Гімназії мали гуманітарний ухил (вивчали латину та грецьку) і готували до університетів. Реальні школи мали технічний ухил і готували до політехніки.
Професійна освіта(спеціальна середня)	<ul style="list-style-type: none"> • Учительські семінарії • Фахові школи (торговельні, ремісничі, аграрні) 	Переважно 4 роки	Готувала кадрів для практичних секторів економіки. Учительські семінарії готували педагогів для початкових шкіл і розділялися на чоловічі та жіночі.
Вища освіта	<ul style="list-style-type: none"> • Львівський університет • Львівська 	Залежно від обраного факультету або	Вищі академічні, юридичні та інженерні знання.

	політехніка • Львівська ветеринарна академія	спеціальності	Обидва заклади були ареною гострої політичної боротьби українців за право мати національні кафедри й мову викладання.
Система управління освітніми закладами	• Міністерство освіти у Відні • Крайова шкільна рада у Львові • Повітові та місцеві ради	Організаційна та наглядова вертикаль	Крайова шкільна рада у Львові повністю контролювала фінанси та кадри. Через домінування в ній польських чиновників українці створили приватне товариство «Рідна школа».

Джерело: Складена Кундак Н. на основі використаних джерел дипломної роботи.

Додаток Б.

Бюджет 1902 р. на освіту в Австро-Угорщині (у кронах)

I. Університети: Прага – 3046485, Відень – 2913136, Краків – 1291657, Грац – 1251460, Інсбрук – 1145200, *Львів* – 954096, Чернівці – 380267.

II. Політехніки: Прага – 1243180, Відень – 921400, Берн – 792300, Львів – 389400, Грац – 333600.

III. Гімназії: Чехія – 4373344, *Галичина* – **3398498**, Австрія нижня – 1736795 Моравія – 1649725, Сирія – 555000, Буковина – 487300, Сласск – 414930, Тироль – 411350, Побережжя – 384732, Далмація – 361880, Країна – 355200, Австрія верхня – 247500, Каринтія – 166700, Сальсбург – 72700.

IV. Реальні школи: Чехи – 2862720, Австрія нижня – 1615842, Галичина – 647900, Моравія – 347500, Сласск – 344568, Тироль – 222100, Сирія – 172900, Побережжя – 165500, Австрія верхня – 139300, Далмація – 109500, Країна – 87700, Сальсбург – 79900, Каринтія – 70400, Буковина – 23240.

V. Промислові школи: Чехія – 2880700, Моравія – 1177976, Австрія нижня – 799900, *Галичина* – **612740**, Тироль – 399952, Сласск – 279600, Побережжя – 253470, Сирія – 249930, Каринтія – 203900, Австрія верхня 171300, Сальсбург 137500, Буковина – 122700, Країна – 105700, Далмація – 5600.

VI. Торговельні школи: Чехія – 152000, *Галичина* – **72100**, Моравія – 66000, Тироль – 28800, Австрія нижня – 17000, Австрія верхня – 16200, Сирія – 15000, Сласск – 8400, Сальсбург – 6800, Каринтія – 6400.

VII. Учительські семінарії: Чехи – 1258560, *Галичина* – **1082374**, Австрія нижня – 478000, Тироль – 472842, Побережжя – 455696, Моравія – 413122, Далмація – 251044, Сирія – 219360, Сласск – 209076, Буковина – 144532, Країна – 107732, Австрія верхня – 101500, Сальсбург – 91802, Каринтія – 77460

Джерело: 58. Стинська В. Система шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. С. 152.

Додаток В.

**Приміщення Станіславівської державної української гімназії (1905–1939
рр.) (тепер – будинок № 44 по вул. Шевченка в м. Івано-Франківську**

Станіславів - Ц. к. Гімназія (руське)
Stanislawów - C. k. gimnazjum ruskie
Stanislaw - K. k. Staatsgymnasium (ruth.)

Джерело: URL: <https://kuryer.if.ua/kolys-u-stanyslavovi-vypadky-v-ukrayinskij-gimnaziyi/>

Додаток Г.

Доктор Микола Сабат – директор Станіславівської гімназії

Джерело. URL: <https://galychyna.if.ua/article/shevchenkiana-doktora-mikoli-sabata/>

29 жовтня 1881 р., Львів. – Протокол першого засідання правління

Руського Товариства Педагогічного

ЦДАУЛ Ф. 206, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

1. Застганд Комитета провизорского
зъ дна 29 жовтня н.ст. 1881.

Присутний членъ: Дрѣ Алв. Дюбелли дрѣ Корн. Сушкевичъ, о. Владе. Стефановичъ, дрѣ Ом. Весновский, дрѣ. Др. Членовъ, др. Ом. Мариничъ, др. Романъ Захмискинъ, др. Димитар. Димитровъ, проф. Анастоль. Давидовичъ.

1. Дрѣ Др. Коетекъ подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству.

2. Комитетъ приступилъ до улаштування и надиралъ заголовку: гра. Валр. Дюбелло, заступникъ заголовку: гра. Франциска Членовъ; секретарь: проф. Анастоль Давидовичъ. Кассиръ: гра. Владе. Савиничъ.

3. Др. Ом. Давидовичъ подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству.

А. Давидовичъ

2. Застганд зъ дна 5/11 81.

Присутний въ зсенѣ Комитета членъ о. Длаг. Тарновский
и Дог. Тарновский (Корн. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству).

1. Дрѣ Дюбелли подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству. Дрѣ Дюбелли подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству.

2. Др. Давидовичъ подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству. Др. Давидовичъ подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству.

3. Романъ Захмискинъ подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству. Романъ Захмискинъ подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству.

4. Романъ Захмискинъ подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству. Романъ Захмискинъ подае до 27го м.ст. н.ст. в. н. в. 27-м. ст. 1881 г. 2. 37847 по-визорскому товариству.

5. Присутний въ зсенѣ товариства:

- 1) Владе. Стефановичъ, проф. Анастоль Давидовичъ, о. Владе. Стефановичъ, дрѣ Ом. Весновский, дрѣ. Др. Членовъ, др. Ом. Мариничъ, др. Романъ Захмискинъ, др. Димитар. Димитровъ, проф. Анастоль. Давидовичъ.
- 2) Саговецкий Захаръ, дрѣ. Др. Членовъ, др. Ом. Мариничъ, др. Романъ Захмискинъ, др. Димитар. Димитровъ, проф. Анастоль. Давидовичъ.
- 3) о. Владе. Стефановичъ, дрѣ Ом. Весновский, дрѣ. Др. Членовъ, др. Ом. Мариничъ, др. Романъ Захмискинъ, др. Димитар. Димитровъ, проф. Анастоль. Давидовичъ.
- 4) Владе. Стефановичъ, дрѣ Ом. Весновский, дрѣ. Др. Членовъ, др. Ом. Мариничъ, др. Романъ Захмискинъ, др. Димитар. Димитровъ, проф. Анастоль. Давидовичъ.

А. Давидовичъ